

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΚΙΝΑΤΟΥ

„Πραγματεία εἰς τὸ Περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ζήτημα,“ Βιβλ. Δ' (Secundum Codicem Marcianum ms. Gr. Z 155)

Τὰ κεφάλαια τοῦ τετάρτου βιβλίου

- α'—Πρόλογος εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον δεικνὺς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τάξεως αὐτοῦ
β'—“Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἔστι δύναμις ἐν τινι ἀλλ' αὐτοδύναμις
γ'—“Ὅτι ἡ τοῦ γεννᾶν καὶ δημιουργεῖν δύναμις εἰσὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῷ Θεῷ
δ'—Πότερον ἡ γεννητικὴ δύναμις εἰληπταὶ ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι;
ε'—“Ὅτι ἡ δημιουργικὴ δύναμις ὑπάρχει τὸ αὐτὸ τῇ αὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ
στ'—“Ὅτι τρισσὸν ἔστι τὸ τῶν ἀναφορῶν γένος
ζ'—Πότερον ἡ δημιουργία ἔστι τι ἐν τοῖς δημιουργητοῖς;

Κεφ. Α'. Πρόλογος εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον δεικνὺς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τάξεως αὐτοῦ

Ἐπεὶ δὲ προτέρα πρόδοξος ἔστι τῶν ὄντων ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀπλῶς εἰς τὸ εἶναι, ἢ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ τί εἶναι, καὶ τοῦτο μὲν καλεῖται γένεσις καὶ ποίησις, ἐκεῖνο δὲ δημιουργία· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ῥητέον πρότερον, ἢ τῆς ποιητικῆς. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως μάλιστα ἡ τοῦ Θεοῦ ἰσχὺς καταφαίνεται, ἢ τῆς ποιητικῆς. Τοῦ μὲν γάρ τινος ὄντος καὶ τοῦ τινὸς μὲν ὄντος, ἐξ οὗ πᾶν γίνεται τὸ γινόμενον, οὐκ ἄπειρον τὸ διάστημα· διὸ οὐδὲ ἀπείρου δεῖ δυνάμεως ποιεῖν τι ὄν· ἔκ τινος μὴ ὄντος. Τοῦ δὲ ἀπλῶς μὲν ὄντος πρὸς τὸ ὄν, ἄπειρον τὸ διάστημα· διὸ καὶ ἀπείρου δεῖ δυνάμεως ἐκ τοῦ μηδαμῇ μηδαμῶς ποιεῖν· ὅθεν καὶ τὰ μὲν ἄλλα φυσικὰ ποιεῖ, δημιουργεῖ δὲ οὐδὲν, ὅτι μὴ μόνος ὁ Θεός. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, ὅσα ποιεῖ, δύναμις ὄντα ποιητικὴ ἐν ὑποκειμένῳ, δεῖται παθητικῆς δυνάμεως ἐν ὑποκειμένῳ, πρὸς τὸ προάγειν τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ δὲ Θεός μὴ ὢν δύναμις ἐν ὑποκειμένῳ ποιητικῇ, ἀλλ' αὐτοδύναμις καὶ διὰ τοῦτο ἄπειρος, οἷα μὴ οὕσα ἐν τινι, οὐδὲ δυνάμεως παθητικῆς ἐν ὑποκειμένῳ δεῖται πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλ' ἐξ ἀπείρου διαστήματος τοῦ μηδαμῇ μηδαμῶς εἶναι τὰ ὄντα ἀναφέρει.

Κεφ. Β'. "Οτι ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἔστι δύναμις ἐν τινι, ἀλλ' αὐτοδύναμις

"Οτι γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἔστι δύναμις ἐν τινι, ἀλλ' αὐτοδύναμις καὶ ἄπειρος δύναμις, ἐντεῦθεν δῆλον· ἐπεὶ γὰρ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις ἔπεται τῷ ἐνεργείᾳ, ἀνάγκη καὶ τὴν ποσότητα τῆς δυνάμεως ἔπεσθαι τῇ ποσότητι τοῦ ἐνεργείᾳ· ἕκαστον γὰρ τοσοῦτον περιγίνεται ἐν τῇ τοῦ ἐνεργεῖν δυνάμει, ὅσον ἐστὶν ἐνεργείᾳ. Ὁ δὲ Θεός ἐστιν ἐνέργεια καὶ ἐντελέχεια ἄπειρος, ὃ δῆλον ἐντεῦθεν· ἡ γὰρ ἐντελέχεια διχῇ περαίνεται ἐνὶ μὲν τρόπῳ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ ποιοῦντος, ὥσπερ ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ τεχνίτου λαμβάνει τὴν ποσότητα καὶ τὸν ὅρον τὸ κάλλος τῆς οἰκίας· ἐτέρῳ τρόπῳ, ἐκ τοῦ μέρους τοῦ λαμβάνοντος, ὥσπερ ἡ θερμότης τοῦ πυρὸς ὀρίζεται καὶ τὴν ποσότητα δέχεται ἐκ τῆς τῶν ζώων παρασκευῆς· αὐτὴ δὲ ἡ θεία εἶτε ἐνέργεια εἶτε ἐντελέχεια οὐχ ὀρίζεται ἐκ τινος ποιοῦντος· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπ' ἄλλου· οὐτ' αὖ ὀρίζεται διὰ τινος δεχομένου. Ἐπεὶ γὰρ ἐστὶν ἀμιγῆς πάσης ὕλης καὶ δυνάμεως ποιητικῆς, ἐστὶν ἐντελέχεια ψιλὴ οὐκ ἐν τινι εἰλημμένη, ὡς δέδεικται. Ἔστι γὰρ ὁ Θεός αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτοῦ ἐν οὐδενὶ εἰλημμένον· ὅθεν δῆλον τὸν Θεὸν εἶναι ἄπειρον· τὸ γὰρ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ὀρίζεται πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ. Ἔστι γὰρ εἰλημμένον ἐν τῷ εἶδει τῆς ἀνθρωπείας φύσεως· ἔχει δ' ὡς καὶ περὶ τοῦ εἶναι τοῦ ἵππου καὶ τῶν ἄλλων. Τὸ δὲ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐφόσον μὴ ἐστὶ συνεσχημένον ἐν τινι, ἀλλ' ἐστὶν εἶναι ψιλόν, οὐχ ὀρίζεται ἐν τινι τρόπῳ τῆς κατὰ τὸ εἶναι τελειότητος, ἀλλ' ὅλον ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι· διὸ καὶ οὐκ ἄπειρα μόνον τῷ εἶδει δύναται ποιεῖν· ὅθεν δῆλον καὶ τὴν ποιητικὴν δυνάμιν αὐτοῦ εἶναι ἄπειρον καὶ μὴδὲ ἕτερον τῆς ἐνεργείας. Δύο γὰρ ἄπειρα κατὰ τὸ ἔξω ἀδύνατον ὑπάρχειν, ἐφόσον τὸ ἐν ἐστὶ πέρας τοῦ ἐτέρου, καλεῖται δὲ δύναμις ἡ ἐντελέχεια διὰ τὸ ἀρχὴ εἶναι ποιητικὴ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐκ τοῦ λόγου τῆς δυνάμεως. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν προοιμίῳ.

Κεφ. Γ'. "Οτι ἡ τοῦ γεννᾶν καὶ δημιουργεῖν δύναμις εἰσὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῷ Θεῷ

α'. Ζητῆσαι δὲ ἄξιον, πότερον ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις καὶ ἡ τοῦ δημιουργεῖν ἐστὶ τὸ αὐτό; Καὶ δοκεῖ μὴ· ἡ γὰρ γέννησις ἐστὶν ἐνέργεια ἢ ἔργον φύσεως, ὡς ὁ Δαμασκηνός φησιν. Ἡ δὲ δημιουργία ἐστὶν ἔργον θελήσεως, ὡς ὁ Ἰλλάριος ἐν τῷ Περὶ συνόδων βιβλίῳ εἶρηκεν. Ἡ θέλησις δὲ καὶ ἡ φύσις οὐκ εἰσι μία ἀρχή· ἀντιδιήρηνται γὰρ ὡς ἐν τῷ β' ᾧ τῆς φυσικῆς· πᾶν γὰρ ἢ φύσει ἢ θελήσει. Ἡ τοῦ γεννᾶν ἄρα δύναμις καὶ ἡ τοῦ δημιουργεῖν οὐκ εἰσι τὸ αὐτό.

β'. Ἐτι αἱ δυνάμεις διακρίνονται κατὰ τὰς ἐνεργείας, ὡς περιέχεται ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς δευτέρῳ. Ἡ δὲ γέννησις καὶ ἡ δημιουργία εἰσὶν ἐνέργειαι πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκυῖαι. Καὶ ἡ τοῦ γεννᾶν ἄρα δύναμις καὶ ἡ τοῦ δημιουργεῖν οὐκ εἰσι τὸ αὐτό.

γ'. Ἐτι ἐλάττων ἐνωσις ἐστὶ τῶν ἐν τινι συνωνυμουμένων ἢ τῶν ἐχόντων τὸ αὐτὸ εἶναι, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ γεννᾶν καὶ ἡ δύναμις τοῦ δημιουργεῖν ἐν οὐδενὶ συνωνυμοῦνται, ὥσπερ οὐδὲ ἡ γέννησις οὐδὲ ἡ δη-

μιουργία, οὐδὲ ὁ υἱὸς οὐδὲ τὸ δημιουργημα. Ἡ δύναμις ἄρα τοῦ γεννᾶν καὶ ἡ δύναμις τοῦ δημιουργεῖν οὐκ εἰσι τὸ αὐτὸ εἶναι, ὥσπερ οὐδὲ ἡ δημιουργία.

δ'. Ἐτι ἐν τοῖς οὗσι τὸ αὐτὸ οὐ πίπτει τάξις· ἀλλ' ἡ τοῦ δημιουργεῖν δύναμις ἐστὶ προτέρα κατ' ἐπίνοιαν τῆς τοῦ γεννᾶν δυνάμεως, ὥσπερ τὸ οὐσιῶδες τοῦ γνωριστικοῦ. Αἱ προειρημέναι ἄρα δυνάμεις οὐκ εἰσι τὸ αὐτὸ.

α'. Ἀλλὰ τουναντίον ὁ Θεὸς οὐ ποιεῖ διὰ πλειόνων, ὁ δύναται ποιεῖν δι' ἐνός· δύναται δὲ ὁ Θεὸς γεννᾶν καὶ δημιουργεῖν μιᾷ δυνάμει, καὶ μάλιστα τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ αἰτίας οὔσης τῆς παραγωγῆς τῶν δημιουργημάτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ Αὐγουστίνου εἰς τὸ „αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν“. Φησὶ γὰρ ὅτι γεγέννηκεν υἱόν, ἐν ᾧ ἦν τὸ γενέσθαι αὐτά· ἡ αὕτη ἄρα ἐστὶ δύναμις τοῦ γεννᾶν καὶ δημιουργεῖν.

β'. Ἐτι, εἰ ἔχει ὁ πατήρ τινα δύναμιν ἣν μὴ ἔχει ὁ υἱός, ὁ υἱὸς οὐκ ἔσται παντοδύναμος· ἀλλὰ τουναντίον λέγεται ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συμβόλῳ „παντοδύναμος ὁ πατήρ, παντοδύναμος ὁ υἱός“. Ἡ αὕτη ἄρα ἐστὶ δύναμις ἡ γεννητικὴ καὶ ἡ δημιουργικὴ, εἰ καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἐστὶ γεννητικὴ ἅμα καὶ δημιουργικὴ· ἐν δὲ τῷ υἱῷ δημιουργικὴ μόνον.

Ἀπόκρισις

Ῥητέον ὅτι τὰ περὶ τῆς δυνάμεως λεγόμενα ἐν τοῖς θεοῖς ἐπισκεπτόν ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας. Ἐν τοῖς θεοῖς τοίνυν εἰ καὶ μία ἀναφορὰ διακρίνεται τῆς ἐτέρας πραγματικῶς διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀναφορῶν, ἀπράγματά ἐστιν ἐν τῷ Θεῷ, αὕτη μέντοιγε ἡ ἀναφορὰ οὐκ ἔστιν ἄλλο κατὰ τὸ πρᾶγμα παρὰ τὴν οὐσίαν, μόνῳ δὲ τῷ λόγῳ διαφέρει· ἡ γὰρ ἀναφορὰ πρὸς τὴν οὐσίαν ἀντίθεσιν οὐκ ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο οὐ συγχωρητέον τι τῶν ἀπολειμμένων ἐν τοῖς θεοῖς πληθύνεσθαι. Ὡσπερ ἔνιοι φασὶν δισσοὺν εἶναι τὸ θεῖον εἶναι, οὐσιῶδες καὶ προσωπικόν· πᾶν γὰρ τὸ εἶναι ἐν τοῖς θεοῖς οὐσιῶδες ἐστίν· οὐδὲ ἐστὶ πρόσωπον εἰμὴ κατὰ τὸ τῆς οὐσίας εἶναι. Καὶ ἐν τῇ δυνάμει τοίνυν χωρὶς τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν αὕτη ἡ δύναμις θεωρεῖται ἀπόβλεψις τις ἢ τάξις πρὸς τινα ὑποκείμενα τῇ δυνάμει· δηλονότι πρὸς τε τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ὄντων.

Εἰ μὲν οὖν ἡ δύναμις, ἥτις ἐστὶν ἀποβλέψει τοῦ ὑποκειμένου οὐσιώδης, ὥσπερ ἡ δύναμις τοῦ δημιουργεῖν, παραβάλλεται πρὸς τὴν δύναμιν ἥτις ἀποβλέψει τοῦ ὑποκειμένου ἐστὶ γνωριστικὴ, οἷα ἐστὶν ἡ τοῦ γεννᾶν κατ' αὐτὸ τοῦτο ὅπερ ἐστὶ δύναμις, ἐστὶ μιὰ καὶ ἡ αὕτη δύναμις, ὥσπερ ἐστὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι τῆς φύσεως καὶ τοῦ προσώπου, ὅταν τὸ πρόσωπον μὴ θεωρῇται πρὸς πρόσωπον, ἀλλὰ πρὸς τὴν οὐσίαν. Εἰ δὲ θεωρεῖται πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἷον τὸ γεννώμενον καὶ τὰ δημιουργούμενα, εἰσὶ διάφοροι κατὰ τὴν ἀπόβλεψιν τὴν πρὸς τὰ διάφορα ὑποκείμενα, ὥσπερ καὶ ἡ οὐσία, ἥτις ἐστὶ τὰ θεῖα πρόσωπα, θεωρουμένη ὡς πρόσωπα, ἐστὶ τὰ ἀντικείμενα, ἣ μέντοιγε πρόσωπα καὶ οὐ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

Πρὸς τὸ Ἀ' οὖν ῥητέον, ὅτι εἰ καὶ ἐν τοῖς κτιστοῖς διαφέρει ἡ φύσις καὶ ἡ θέλησις, ἐν τοῖς θεοῖς μέντοιγε εἰσὶ τὸ αὐτό, καθάπερ εἰ-

ρηται κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἢ ῥητέον, ὅτι ἡ τοῦ δημιουργεῖν δύναμις οὐ δηλοῖ πρόθεσιν ἢ θέλησιν, ἀλλὰ δύναμιν, ἢ προστάσσεται παρὰ τῆς θελήσεως. Ἡ δὲ τοῦ γεννᾶν δύναμις δηλοῖ δύναμιν, καθὼς ἡ φύσις ἐνεργεῖ ἀπροστάκτως· τοῦτο δὲ οὐ ποιεῖ διαφορὰν δυνάμεως· οὐδὲν γὰρ καλύει δύναμιν τινα πρὸς μὲν ταύτην τὴν ἐνέργειαν προστάττεσθαι ὑπὸ τῆς θελήσεως, πρὸς δ' ἄλλην κλίνεσθαι ὑπὸ τῆς φύσεως, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος νοῦς. Πρὸς μὲν τὸ πιστεῦειν κλίνεται θελήσει τὰ συμπεράσματα, πρὸς δὲ τὸ νοεῖν τὰς πρώτας ἀρχὰς ἄγεται ὑπὸ τῆς φύσεως.

Πρὸς τὸ Β' ὄν ῥητέον, ὅτι ὅσῳ δύναμις τις ἐστὶν ὑψηλότερα, τοσούτῳ πρὸς πλείω ἐαυτὴν ἐκτείνει· ὅθεν καὶ ἤκιστα πληθύνεται τῇ διαφορᾷ τῶν ἀντικειμένων. Ἡ γὰρ φαντασία ἐστὶ μία δύναμις ἀποβλέπει πάντων τῶν αἰσθητῶν, οἷς ἐκάστοις ἰδία αἰσθήσεις ἀποκρίνεται. Ἡ δὲ θεία δύναμις ἐστὶν ἄκρως ὑπερτάτη. Ὅθεν ἡ διαφορὰ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς τῆς δυνάμεως, ὅσον πρὸς τοῦθ' ὅ ἐστι, διάκρισιν οὐκ εἰσάγει, ἀλλὰ κατὰ μίαν δύναμιν πάντα δύναται.

Πρὸς τὸ Γ' ὄν ῥητέον, ὅτι ἡ τοῦ γεννᾶν καὶ δημιουργεῖν δύναμις, ὅσον πρὸς αὐτὴν ἢ οὕτως εἶπω τὴν οὐσίαν τῆς δυνάμεως, οὐ μόνον συνωνυμοῦνται, ἀλλὰ καὶ εἰσὶν ἓν· τὸ δὲ ἀναλογικῶς λέγεσθαι ἔστιν ἐκ τῆς τάξεως τῶν ὑποκειμένων.

Πρὸς τὸ Δ' ὄν ῥητέον, ὅτι αἱ προειρημέναι δυνάμεις οὐ τάττονται κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εἰμὴ ἢ διακρίνονται· ὅθεν ἡ τάξις αὐτῶν οὐ θεωρεῖται, εἰμὴ τῇ ἀποβλέψει τῇ πρὸς τὰ ὑποκείμενα· διὸ καὶ τουναντίον φαίνεται τοῦ εἰρημένου, τὴν τοῦ γεννᾶν δύναμιν προτέραν εἶναι τῆς τοῦ δημιουργεῖν, ὥσπερ ἡ γέννησις τῆς δημιουργίας. Ὅσον δὲ κατὰ τὸ πρὸς τὴν οὐσίαν παραβάλλεσθαι, εἰσὶν ἓν καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς διάκρισις.

Κερ. Δ'. Πότερον ἡ γεννητικὴ δύναμις ἐλλήπται ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι.

α'. Ἐπὶ δὲ τούτοις θεωρητέον, πότερον ἡ γεννητικὴ δύναμις περιέληπται τῇ παντοδυναμότητι ἢ ἔστιν ἑτέρα παρ' αὐτὴν· καὶ δοκεῖ εἶναι ἑτέρα. Ἡ γὰρ παντοδυναμότης προσήκει τῷ υἱῷ κατ' ἐκεῖνο τὸ τοῦ συμβόλου „παντοδύναμος ὁ πατήρ· παντοδύναμος ὁ υἱός, παντοδύναμος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον“. Οὐ προσήκει δὲ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις· οὐ περιέχεται ἄρα ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι.

β'. Ἐτι ὁ Αὐγουστίνος φησιν, ὅτι ὁ Θεὸς λέγεται παντοδύναμος διὰ τὸ δύνασθαι πάνθ' ὅσα θέλει· ἄφ' οὗ φαίνεται ταύτην τὴν παντοδυναμότητα ἐκείνη τῇ δυνάμει προσήκειν τῇ προσταττομένῃ ὑπὸ τῆς θελήσεως. Ἡ δὲ τοῦ γεννᾶν δύναμις οὐκ ἔστι τοιαύτη· οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ θελήσει γεγενῆκε τὸν οἶον. Ἡ τοῦ γεννᾶν ἄρα δύναμις οὐ προσήκει τῇ παντοδυναμότητι.

γ'. Ἐτι τῷ Θεῷ παντοδυναμότης ἀποδίδεται, ἐφόσον ἡ αὐτοῦ παντοδυναμότης πρὸς πάντα τὰ ὄντα καθ' αὐτὰ δυνατὰ ἐκτείνεται· ἀλλ' ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις ἢ αὐτὸς ὁ υἱός οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν δυνατῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀναγκαιῶν. Ἡ τοῦ γεννᾶν ἄρα δύναμις οὐ ὑπόκειται τῇ παντοδυναμότητι.

δ'. Ἔτι τὸ προσήκόν τισι καινῶς προσήκει αὐτοῖς κατὰ τι αὐτοῖς κοινόν, ὥσπερ τὸ ἔχειν τὰς τρεῖς δυσὶν ὀρθαῖς ἴσαις τῷ ἰσοπλεύρῳ καὶ τῷ σκαληνῷ, ἧ δὴ εἰσὶ τρίγωνα. Ὁ ἄρα προσήκει τινὶ αὐτῷ μόνῳ, προσήκει αὐτῷ, ἧ δὴ ἰδιόν ἐστιν αὐτοῦ. Ἡ παντοδυναμότης δὲ οὐκ ἔστιν ἰδία τοῦ πάτρος, ἀλλ' ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις. διὸ καὶ οὐ προσήκει αὐτῷ, ἧ δὴ ἐστὶ παντοδύναμος, καὶ οὕτως οὐ περιληφθήσεται ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι.

ε'. Ἔτι, ὥσπερ ἐστὶ μία οὐσία πατὴρ καὶ υἱοῦ, οὕτω καὶ μία παντοδυναμότης· ἀλλ' ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι τοῦ υἱοῦ οὐκ ἀναφέρεται τὸ δύνασθαι γεννᾶν, οὐδ' ἄρα πρὸς τὴν τοῦ πατὴρος παντοδυναμότητα· καὶ ταύτῃ οὐδενὶ τρόπῳ ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι πίπτει.

στ'. Ἔτι τὰ μὴ ὄντα ὁμολογᾷ οὐ πίπτει ὑπὸ μίαν ἀπόδοσιν, οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴν λέγεται πᾶς κύων, μία ἀπόδοσις ληφθήσεται, φέρε εἰπεῖν ἡ τοῦ ὑλακτικοῦ, ἐφόσον πᾶς κύων μὴ ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ λόγου· ἀλλ' ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις καὶ ἡ τῶν ἄλλων πρόοδος τῶν ὑποκειμένων τῇ παντοδυναμότητι οὐκ εἰσὶ τοῦ αὐτοῦ λόγου. Ἐπειδὴν τοίνυν λέγεται ὁ Θεὸς παντοδύναμος, οὐ περιέχεται ἐκεῖ ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις.

ζ'. Ἔτι τοῦτ' εἰς ὃ ἡ παντοδυναμότης ἑαυτὴν ἐκτείνει, ἔστι τῆς παντοδυναμότητος ὑποκείμενον, ὥς ὁ Ἱερώνυμος φησιν. Οὐδ' ἄρα ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις ἢ ὁ υἱὸς τῇ παντοδυναμότητι ὑπάγονται· καὶ ταύτῃ τὸ πρότερον.

η'. Ἔτι κατὰ τὸν Φιλόσοφον ἐν τῷ τῆς φυσικῆς ἔκτῳ, ἡ ἀναφορὰ οὐ δύναται εἶναι πέρας κινήσεως καθ' αὐτό, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς οὐδὲ ἐνεργείας, καὶ οὕτως οὐδὲ δυνάμεως ἀντικείμενον, ἧ λέγεται ἀποβλέψει τῇ πρὸς ἐνέργειαν, ἀλλὰ ποιητικῇ. Ἀλλ' ἡ γέννησις καὶ ὁ υἱὸς ἐν τοῖς θεοῖς ἀναφορικῶς λέγονται. Ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἄρα οὐκ εἰς ταῦτα ἑαυτὴν ἐκτείνει· καὶ οὕτω τὸ δύνασθαι γεννᾶν οὐ περιέχεται ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι.

α'. Ἀλλ' ἐναντίον ἐστὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου κατὰ Μαξίμου· εἰ ὁ πατὴρ οὐ δύναται γεννᾶν υἱὸν ἴσον ἑαυτῷ, ποῦ ἐστὶν ἡ παντοδυναμότης αὐτοῦ· ἡ παντοδυναμότης ἄρα ἐφικνεῖται τῆς γεννήσεως.

β'. Ἔτι παντοδυναμότης ἐν τῷ Θεῷ λέγεται οὐ μόνον ἀποβλέψει τῶν ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν, αἷ εἰσὶ τὸ δημιουργεῖν καὶ προνοεῖσθαι καὶ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἑνδον ἐνεργείας, ὥσπερ ἐστὶ τὸ νοεῖν καὶ θέλειν. Εἰ γὰρ τις τὸν Θεὸν λέγοι μὴ δύνασθαι νοεῖν ἢ θέλειν, τὸ πλεῖστον τῆς αὐτοῦ παντοδυναμότητος ἀφηρηκῶς ἔσται. Ἀλλ' ὁ υἱὸς πρόεισιν ἀπὸ τοῦ πατὴρος ὡς λόγος ἀπὸ νοῦ τῇ πρὸς τὴν γέννησιν ἄρα ἀποβλέψει τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ παντοδυναμότης νοεῖται.

γ'. Ἔτι μεῖζον ἐστὶ γεννῆσαι τὸν υἱὸν ἢ δημιουργῆσαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀλλὰ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐστὶ τῆς παντοδυναμότητος, πολλῷ ἄρα τὸ δύνασθαι γεννᾶν τὸν υἱόν.

δ'. Ἔτι ἐν ὁμοῦν γένει ἐστὶ μία ἀρχή, πρὸς ἣν πάντα τὰ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀναφέρονται· ἐν δὲ τῷ τῶν δυνάμεων γένει ἀρχή ἐστὶν ἡ παντοδυναμότης· καὶ πᾶσα ἄρα δύναμις πρὸς τὴν παντοδυναμότητα ἀναφέρεται· καὶ ἡ τοῦ γεννᾶν ἄρα δύναμις, ἧ περιέχεται ὑπὸ τῇ παντοδυναμότητι· ἢ ἐν τῷ τῶν δυνάμεων γένει ἔσονται δυὸ ἀρχαί, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον.

Ἀποκρίσις

Ῥητέον, ὅτι ἡ τοῦ γεννᾶν δύναμις προσήκει τῇ παντοδυναμότητι τοῦ πατρὸς καὶ οὐχ ἁπλῶς τῇ παντοδυναμότητι, ὃ ταύτην δῆλον· τῆς γὰρ τυνάμεως ἐν τῇ οὐσίᾳ ἰδρῦσθαι νοουμένης καὶ οὐσης ἀρχῆς τῆς ἐνεργείας δεῖ τὴν αὐτὴν κρίσιν εἶναι δυνάμεως περὶ καὶ ἐνεργείας, ἡ καὶ περὶ οὐσίας. Ἐν τῇ θείᾳ δὲ οὐσίᾳ τοῦτ' ἐστὶ θεωρητέον, ὅτι διὰ τὴν αὐτῆς ἄκραν ἀπλότητα, ὅτι ποτὲ ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ, ἐστὶν ἡ θεία οὐσία· ὅθεν καὶ αὐταὶ αἱ ἀναφοραὶ, αἷς τὰ πρόσωπα ἀλλήλων διακρίνεται, εἰσὶν αὐτῇ ἡ θεία οὐσία, ὡς δέδεικται κατὰ τὸ πρᾶγμα. Εἰ καὶ μία μέντοιγε καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία ἐστὶ τοῖς τρισὶ προσώποις, ὅμως ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἑνὸς προσώπου οὐκ ἐστὶ κοινὴ τοῖς τρισὶ προσώποις διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας ἀντίθεσιν τῶν ἀναφορῶν· αὐτὴ γὰρ ἡ πατρότης ἐστὶν ἡ θεία οὐσία. οὐ μέντοιγε ἡ πατρότης ἐστὶ τῷ υἱῷ διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος· ὅθεν οἷον τε λέγεσθαι, ὅτι ἡ πατρότης ἐστὶν ἡ θεία οὐσία, ἥ ἐστιν ἐν τῷ πατρὶ, οὐχ ἥ ἐστὶν ἐν τῷ υἱῷ· ἐν μὲν γὰρ τῷ υἱῷ ἐστὶν ὡς ἀπ' ἄλλου εἰλημμένη, ἐν δὲ τῷ πατρὶ οὐ· οὐχ ἔπεται δέ, εἰ καὶ τὴν πατρότητα μὴ ἔχει ὁ υἱός, ἣν ὁ πατήρ ἔχει, ἔχειν τι τὸν πατέρα, ὃ μὴ ἔχει ὁ υἱός. Αὐτὴ γὰρ ἡ ἀναφορὰ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἰδίου γένους, τουτέστιν ἐφόσον ἐστὶν ἀναφορὰ, οὐκ ἔχει εἶναι ἐν τινι, ἀλλὰ μόνον εἶναι πρὸς τι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν αὐτῇ τὸ εἶναι, τὸ πρὸς ἑτερόν τι πῶς ἔχειν· ὅτι δὲ ἐστὶ τι πρᾶγμα· ἔχει ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου, ὃ ἐνυπάρχει ἡ ὡς τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐν τοῖς θεοῖς, ἡ ὡς ἔχον τὴν αἰτίαν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ὡς ἐν τοῖς κτιστοῖς· ὅθεν ἐπεὶ τοῦθ' ὃ ἐστὶν ἀπολελυμένον κοινῶς ἐν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ οὐ διακρίνεται κατὰ τι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρὸς τι μόνον, διὸ οὐχ οἷον τε λέγειν ἔχειν τι τὸν πατέρα, ὃ μὴ ἔχει ὁ υἱός, ἀλλ' ὅτι τὸ αὐτὸ κατὰ μὲν μίαν ἀπόβλεψιν προσήκει τῷ υἱῷ, καθ' ἑτέραν δὲ τῷ πατρὶ, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ὑποληπτέον τῆς γεννητικῆς, τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, εἰ λέγοι τὸ γεννᾶν ὁ πατήρ, οὐκ ἀνάγκη εἶναι τι ἐν τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ πατρὸς, ὃ μὴ ἐστὶν ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ· τῇ γὰρ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέψει πᾶν, ὃ τι λέγεται, ἐστὶν αὐτῇ, τῇ δὲ πρὸς τὴν τοῦ υἱοῦ δύνει καὶ ἐνεργεῖαν διαλλάττει, ὥστε οὖν καὶ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ δυνάμεως. Πᾶν γὰρ ὃ λέγεται τῇ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέψει, ἐστὶν αὐτῇ καὶ ἡ οὐσία· τῇ δὲ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς διαλλάττει διὰ τὴν ἀντίθεσιν· ὅθεν οὐ τῷ τινὶ διαφέρουσιν, ἀλλὰ τῷ πρὸς τι καὶ τῷ τοῦ πρὸς τι πράγματι.

Πρὸς τὸ α' οὖν ὡς ῥητέον, ὅτι τὸ δύνασθαι γεννᾶν τῇ παντοδυναμότητι προσήκει ἀλλ' οὐχ ἥ ἐστὶν ἐν τῷ υἱῷ, ὡς εἴρηται.

Πρὸς τὸ β' οὖν ῥητέον, ὅτι ὁ Αὐγουστίνος οὐ σκοπεῖ ἀποδιδόναι ὅλον τὸν λόγον τῆς παντοδυναμότητος, εἰμὴ καθὼς εἰς τὰ κτίσματα ἐαυτὴν, ἐκτείνει.

Πρὸς τὸ γ' οὖν ῥητέον, ὅτι τὰ δυνατὰ, πρὸς ἃ ἡ παντοδυναμότης ἐαυτὴν ἐκτείνει, οὐ ληπτέον ἀντὶ τοῦ ἐνδοχομένου μόνον· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει εἰς τὸ εἶναι προῆλθε. Καὶ οὕτως οὐδὲν προσίσταται τὴν γέννησιν καταριθμεῖσθαι ἐν τοῖς δυνατοῖς τῇ θείᾳ δυνάμει.

Πρὸς τὸ δ' οὖν ῥητέον, ὅτι εἰ καὶ ἡ παντοδυναμότης ἁπλῶς θεωρουμένη οὐκ ἐστὶν ἰδίᾳ τοῦ πατρὸς, ὅμως ἥ συυπεπινεῖται αὐτῇ ὀρισμένος

τρόπος τοῦ εἶναι ἡ ὠρισμένη ἀναφορὰ ἔστιν ἰδίᾳ τοῦ πατρός· ὥσπερ τοῦθ' ὅφραμεν Θεὸς πατήρ, ἔστιν ἰδίον τοῦ πατρός, εἰ καὶ τὸ Θεός ἐστι κεινὸν τοῖς τρισίν.

Πρὸς τὸ εἶναι ῥητέον, ὅτι ὥσπερ μία καὶ αὐτὴ ἔστιν οὐσία τῶν τριῶν προσώπων· οὐκ ἔστι δὲ ἡ αὐτὴ τῇ ἀναφορᾷ ἢ τῇ τοῦ ὑπάρχειν τρώπῳ ἐν τοῖς τρισίν, οὕτως ἔστι καὶ περὶ τῆς παντοδυναμότητος.

Πρὸς τὸ ἔκτον ῥητέον, ὅτι ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ καὶ ἡ πρόοδος τῶν κτισμάτων οὐκ εἰσι τοῦ αὐτοῦ λόγου κατὰ τὸ ἓν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἓν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν μόνον. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος· τὸ λαμβάνειν ὁ υἱὸς ἔχει κοινὸν μετὰ πάσης τῆς κτίσεως· καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ λέγεται πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως ἐν τῷ Εἴω τῆς πρὸς Κολασσαεῖς· καὶ καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ δύναται ἡ γέννησις αὐτοῦ κοινωνεῖν τῇ προόδῳ τῶν κτισμάτων ὑπὸ μιᾷ ἀποδόσει.

Πρὸς τὸ ζῶν ῥητέον, ὅτι ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ ἔστιν ὑποτεταγμένη τῇ παντοδυναμότητι οὐ τούτῳ τῷ τρόπῳ, ὥς τὸ ὑποκείμενον ἐνίδρυσιν δηλοῦν, ἀλλ' ὥς μόνον δηλοῦν δυνάμει ἀντικείμενον.

Πρὸς τὸ ἦον ῥητέον, ὅτι ἡ γέννησις σημαίνει ἀναφορὰν κατὰ τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον, καὶ ὁ υἱὸς κατὰ τὸν οἷς ὑφέστη κυίας ὑποστάσεως τρόπον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει μὴ λέγεσθαι τὴν παντοδυναμότητα τῇ πρὸς αὐτὰ ἀποβλέψει. Οἱ δὲ ἄλλοι λογισμοὶ οὐ συμπεραίνουσιν, εἰμὴ ὅτι τὸ δύνασθαι γεννᾶν πρὸς τὴν παντοδυναμότητα τείνει τοῦ πατρός.

Κεφ. Ε'. "Ὅτι ἡ δημιουργικὴ δύναμις ὑπάρχει τὸ αὐτὸ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ.

α'. Ἐκ δὴ τούτου, καθάπερ τι πόρισμα τοῖς εἰρημένους ἔπεται, τὸ τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν ταυτὸν ὑπάρχειν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ παντοδυναμότης τοῦ Θεοῦ δέδεικται ταυτὸν οὖσα τῇ τοῦ γεννᾶν δυνάμει. ἢ δύναμις· ἡ δὲ πάλιν ταυτὸν τῇ τοῦ νοεῖν καὶ τῇ οὐσίᾳ. Ἡ δὲ τοῦ δημιουργεῖν δύναμις ἀνάγεται ὑπὸ τὴν παντοδυναμότητα, λοιπὸν τὴν τοῦ δημιουργεῖν δύναμιν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπεὶ πάσης δραστηκῆς δυνάμει ἐντελέχειά ἐστιν ἡ ἐνέργεια, πᾶν γὰρ κατὰ τὸ ἐνεργεῖν ἢ τὸ δύνασθαι ἐστὶ τελειώτερον, ἀνάγκη τὴν τοῦ δημιουργεῖν ἐνέργειαν εἶναι τὴν τοῦ δημιουργεῖν δύναμιν, καὶ δι' ἴσου τὴν θείαν οὐσίαν. Εἰ γὰρ ἡ θεία οὐσία ἐστὶν ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια, τῇ δὲ δημιουργικῇ δυνάμει μὴ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ἔστι δὲ τελειότης αὐτῆς, ἀνάγκη τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν ὁμολογεῖν εἶναι τελειότητα τῆς θείας οὐσίας ἐκ τοῦ δημιουργεῖν ἐπισυμβαίνουσιν, ἀφ' οὗ ἔπεται πολλά τε ἄτοπα καὶ τοῦ οἰκείου ἕνεκα ἀγαθοῦ ποιεῖν τὸν Θεόν, ἐφόσον ἡ ἐκάστου τελειότης ἐστὶ τὸ ἰδίον ἐκάστου ἀγαθόν, καὶ οὕτως εἶναι τὰ ὄντα ὡς πρὸς τέλος τὸν Θεόν, ἐφόσον πᾶν κατὰ τὸ ἐνεργεῖν ἢ τὸ δύνασθαι βέλτιόν ἐστιν.

β'. Ἐτι δῆλον τὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν εἶναι παρακτικὴν τῶν ὄντων καὶ τῶν θείων προσώπων ἐκ τοῦ μὴ μόνον τὴν νόησιν ἀρκεῖν πρὸς τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν ἀφ' ἧς πρόεισιν ὡς λόγος, καὶ τὴν θέλησιν πρὸς τὴν προβολὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀφ' ἧς πρόεισιν ὡς ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐτὰ ταῦτα πρὸς τὴν τῶν ὄντων παραγωγὴν ἀρκεῖν· τὸ γὰρ

έννοῦσαι τὰ ὄντα καὶ θελῆσαι ἀπόχρη πρὸς τὴν τῶν ὄντων δημιουργίαν. Διαφέρει δὲ ἡ πρόοδος τῶν ὄντων τῆς προόδου τῶν θείων προσώπων, τὸν μὲν υἱὸν προϊέναι ἀπὸ τοῦ πατρὸς φύσει, ὥσπερ ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου νοῦ αἱ πρῶται ἀρχαί. Τὰ δὲ ὄντα ὡς τὰ συμπεράσματα, ἃ διὰ τὰ πρῶτα ἐστὶ καὶ τὸ μὲν ἄγιον πνεῦμα φύσει προβάλλεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸν τῆς ἀγάπης τρόπον, ἐπειδὴν εἰς τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν καὶ τέλος φέρεται, διὸ καὶ θέλει τὸ αὐτὸ αἰεὶ καὶ οὐχ ἕτερον. Τὰ δὲ ὄντα προϊέναι ἀπὸ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς τὰ πρὸς τὸ τέλος, ὧν καὶ ἄνευ τοῦ τέλους τυχεῖν δυνάμεθα· διὸ καὶ τοῦ μὲν υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μόνος ὁ πατὴρ αἴτιος· τῶν δὲ ὄντων ὁ πατὴρ ὁμοῦ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα· ὥσπερ αἱ διὰ τὸν νοῦν πρῶται ἀρχαί τῶν συμπερασμάτων εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἡ διὰ τὴν θέλησιν τοῦ τέλους τῶν πρὸς τὸ τέλος αἰτίαι.

Κεφ. ΣΤ'. "Ὅτι τρισβόν ἐστι τὸ τῶν ἀναφορῶν γένος

Ἐπάρχει δὲ τὸ τῶν ἀναφορῶν γένος τρισβόν· καὶ γὰρ αἱ μὲν εἰσιν ἐξ ἑκατέρου μέρους πράγματα, ὥσπερ ἡ πατρότης καὶ ἡ υἱότης· ἄλλως γὰρ λόγῳ καὶ οὐ πράγματι διακρίνουντ' ἂν τὰ πρόσωπα, ὡς ὁ Σαβέλλιος εἴρηκεν· αἱ δὲ εἰσιν ἐξ ἑκατέρου μέρους λόγῳ μόνον καὶ οὐ πράγματι, ὥσπερ φαμὲν τὴν θείαν δύναμιν εἶναι ἐκ τῆς θείας οὐσίας, ἢ τὴν θείαν ἐνέργειαν ἐκ τῆς θείας δυνάμεως. Αἱ γὰρ προθέσεις αὗται σχέσεις δηλοῦσιν τινὰς καὶ ἀναφοράς, αἱ εἰ πράγματα εἴεν, πρόσωπα ἂν ἐποίουν· καὶ ἦν ἂν πρόσωπα ἢ οὐσία καὶ ἡ δύναμις πρὸς ἄλληλα θεωρούμενα, καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια. "Ἐστι γὰρ ἀξίωμα θεολογικὸν τὰς πραγματικὰς ἀναφοράς ἐν τῷ Θεῷ πρόσωπα διακρίνειν. Διὸ ἀναγκαῖον ταύτας τὰς ἀναφοράς ὑμολογεῖν εἶναι κατὰ τὸν λόγον μόνον. Ἐπεὶ γὰρ καθόλου πρᾶγμα καὶ ἀπλοῦν καὶ ἐνοειδὲς τὸν Θεὸν μερικῶν πραγμάτων ὀνόμασιν ὀνομάζομεν· ἀπὸ γὰρ τῶν ὄντων ἐπὶ τὸν Θεὸν τὰ ὀνόματα μεταφέρομεν καὶ οὐσίαν αὐτὸν καλοῦμεν καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἰδίᾳ δι' ἑκάστου τούτων ἴδιον λόγον ἀποδιδόντες, οὓς ἐν μὲν τῇ ψυχῇ ἀνάγκη διακεκριμένους ὑπάρχειν, καθὰ δὴ καὶ ἐκ διακεκριμένων λαμβάνονται πραγμάτων. Ἐκ γὰρ τῶν ὄντων τὸν Θεὸν νοοῦμεν, οὐ καθ' αὐτόν· ἐν δὲ τῷ Θεῷ τοὺς πολλοὺς τούτους λόγους ἀνάγκη εἶναι ἓνα λόγον, καθ' ὃν δὴ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπιγινώσκει καὶ τὰ ὄντα καὶ ἡμεῖς τὰ ὄντα καὶ αὐτὸν εἰσόμεθα, ὅτε γνωσόμεθα, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. Ἐν τῇ παρούσῃ μέντοιγε καταστάσει ἐπειδὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια τῷ Θεῷ ἀποδίδονται αἱ κατὰ τὸν ἑαυτῶν λόγον ἀρχὴν ἀπαιτοῦσιν ἢ τάξιν, ἀποδίδονται αὐταῖς καὶ ἀναφορὰ τοῦ ὄντος ἐξαρχῆς ἢ μᾶλλον τάξεις ἔχοντος πρὸς ἕτερον. "Ὅθεν αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ ἐστὶ κατὰ τὸν λόγον μόνον. "Ἐστι δὲ ἐκ τοῦ λόγου τῆς ἐνεργείας, οὐκ ἐκ τοῦ λόγου τῆς οὐσίας· ὅθεν εἰ καὶ ἡ θεία οὐσία μὴ ἔχει ἀρχὴν μήτε κατὰ τὸ πρᾶγμα μήτε κατὰ τὸν λόγον, ἢ θεία μέντοιγε ἐνέργεια ἔχει ἀρχὴν κατὰ τὸν λόγον μόνον. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ τούτων ἱκανῶς εἴρηται τῶν ζιδῶν τῆς ἀναφορᾶς ἐν τοῖς ἄνω, ῥητέον νῦν καὶ περὶ τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ἀναφορᾶς, καθ' ἣν ὁ Θεὸς λέγεται ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ὄντα· οἷον δημιουργός, κύριος, δεσπότης, κριτής· καὶ ζητητέον ὅση δύναμις, πότερον πράγματά εἰσιν ἐξ ἑκατέρου μέρους αὗται αἱ ἀναφοραί·

οἷον ἐν τῷ Θεῷ καὶ τῇ κτίσει, ἢ οὐ· λόγοι δὲ μόνον, ἢ ἐν θατέρῳ μὲν λόγοι, ἐν θατέρῳ δὲ πράγματα. Καὶ εἰ τοῦτο, ἐν τινι λόγοι καὶ ἐν τινι πράγματα.

Κεφ. Ζ'. Πότερον ἡ δημιουργία ἐστὶ τι ἐν τοῖς δημιουργητοῖς;

α'. Διὸ καὶ πρῶτον ζητῆσαι ἄξιον, πότερον ἡ δημιουργία ἐστὶ τι ἐν τοῖς δημιουργητοῖς; καὶ εἰ ἐστὶ, τί ἐστὶ καὶ δοκεῖ μὴ εἶναι τι πρᾶγμα ἐν τοῖς δημιουργητοῖς. Ὡς γὰρ λέγεται ἐν τῷ Περὶ αἰτιῶν βιβλίῳ, πᾶν ὃ λαμβάνεται ἐν τινι, ἐστὶν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ δεχομένου. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ λαμβάνεται ἐν τῷ ἀπλῶς μὴ ὄντι· ὁ γὰρ Θεὸς δημιουργῶν τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀπλῶς αὐτὸ ποιεῖ. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐδὲν ἐν τοῖς δημιουργητοῖς τίθησι πρᾶγμα.

β'. Ἐτι πᾶν ἢ ἐστὶ δημιουργὸς ἡ δημιουργημα. Ἀλλ' ἡ δημιουργία οὐκ ἐστὶ δημιουργός· οὕτω γὰρ ἐστὶ ἐξ αἰδίου, ἀλλ' οὐδὲ δημιουργημα· τινὲ γὰρ δημιουργία δημιουργηθεῖν ἂν· πᾶν γὰρ δημιουργημα δημιουργίας δεῖται πρὸς τὸ δημιουργεῖσθαι καὶ ταύτῃ ἐπ' ἄπειρον. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐκ ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει.

γ'. Ἐτι πᾶν τὸ ὄν ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ συμβεβηκός· ἀλλ' ἡ δημιουργία οὐκ ἐστὶν οὐσία· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὕλη ἢ εἶδος, οὔτε μὴν σύνθετον ὥς ἐκ τοῦ προχείρου φαίνεσθαι δυνατόν· ἀλλ' οὐδ' αὖ συμβεβηκός· τὸ γὰρ συμβεβηκός ἐπεταὶ τῷ ἑαυτοῦ ὑποκειμένῳ. Ἡ δὲ δημιουργία ἐστὶ φύσει προτέρα τοῦ δημιουργητοῦ· μόνη γὰρ αὕτη ὑποκείμενον οὐ προϋποτίθησιν. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐκ ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει.

δ'. Ἐτι, ὥσπερ ἔχει ἡ γέννησις πρὸς τὸ γεννώμενον πρᾶγμα, οὕτως ἔχει καὶ ἡ δημιουργία πρὸς τὸ δημιουργούμενον· τῆς δὲ γεννήσεως ὑποκείμενον οὐκ ἐστὶ τὸ γεννώμενον πρᾶγμα, ἀλλὰ μᾶλλον πέρας· ὑποκείμενον δὲ αὐτῆς ὑπάρχει ἡ πρώτη ὕλη, ὥς λέγεται ἐν τῷ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς α' ω' οὐδ' ἄρα τῆς δημιουργίας ὑποκείμενόν ἐστὶ τὸ δημιουργητὸν πρᾶγμα· οὗτ' αὖ οἷον τε λέγειν ὑποκείμενον αὐτῆς εἶναι ὕλην τινά. Τὸ γὰρ δημιουργούμενον οὐ δημιουργεῖται ἐξ ὕλης τινός. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐκ ἔχει τι ὑποκείμενον καὶ ταύτῃ συμβεβηκός οὐκ ἐστὶ· δέδεικται δὲ μηδὲ οὐσία οὔσα. Οὐκ ἄρα ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει.

ε'. Ἐτι, εἰ ἡ δημιουργία ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει, ἐφόσον μὴ ἐστὶ μεταβολὴ ὥς ἐκ τοῦ προχείρου δείκνυσθαι φανερόν, μάλιστα δοκεῖ εἶναι ἀναφορά· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἀναφορά, ἐφόσον οὐδενὶ ἀναφορὰς εἶδει περιέχεσθαι δύναται. Τῷ γὰρ ἀπλῶς μὴ ὄντι ἄφ' οὗ ἐστὶ τὸ δημιουργημα. Τὸ ὄν οὔτε ὑποβιβάζεται οὔτε ἐξισοῦται. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐκ ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει.

στ'. Ἐτι, εἰ ἡ δημιουργία ἐμφαίνει ἀναφορὰν τοῦ ὄντος, εἴη ἂν πρὸς τὸν Θεόν, ἄφ' οὗ ἐστὶν. Ἐφόσον δὲ ἡ ἀναφορὰ αὕτη μένει ἐν τοῖς δημιουργήμασιν, οὐ μόνον ἡνίκα τοῦ εἶναι ἄρχεται, ἀλλὰ καὶ ἐφόσον ἐστὶ, λείπεται συνεχῶς τι δημιουργεῖσθαι, ὃ δοκεῖ ἕωλον. Ἡ δημιουργία ἄρα οὐκ ἐστὶν ἀναφορά· καὶ ταύτῃ τὸ πρότερον.

ζ'. Ἐτι πᾶσα ἀναφορὰ πραγματικῶς ἐν τινι οὔσα λαμβάνεται ἀπὸ τίνος, ὃ ἐστὶ διάφορον αὐτῇ τῇ ἀναφορᾷ ὥσπερ ἡ ἰσότης, ἀπὸ τῆς ποσό-

τητος καὶ ἡ ὁμοιότης ἀπὸ τῆς ποιότητος. Εἰ τοίνυν ἡ δημιουργία εἴη τις ἀναφορά πραγματικῶς ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχουσα, ἀνάγκη διαφέρειν τοῦ ἀφ' οὗ προσγίνεται τῷ ἔχοντι· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διὰ τῆς δημιουργίας λαμβανόμενον· ἐπεταὶ τοίνυν τὴν δημιουργίαν μὴ διὰ τῆς δημιουργίας λαμβάνεσθαι.

η'. "Ετι πᾶσα μεταβολὴ ἀναφέρεται εἰς ὃ περαίνεται γένος, ὥσπερ ἡ ἀλλοίωσις εἰς τὴν ποιότητα καὶ ἡ αὔξησις εἰς τὴν ποσότητα· διὸ καὶ λέγεται ἐν τῷ τῆς Φυσικῆς γ'ω, ὅσα εἰσὶ τοῦ ὄντος γένη, τοσαῦτά εἰσι καὶ τῆς κινήσεως εἶδη, ἀλλ' ἡ δημιουργία τελευτᾷ εἰς τὴν οὐσίαν· οὐ μέντοι οἷόν τε λέγεσθαι εἶναι ἐν τῷ τῆς οὐσίας γένει· οὐ δοκεῖ ἄρα τι εἶναι κατὰ τὸ πρᾶγμα.

α'. Ἀλλὰ τουναντίον, εἰ μὲν εἴη τι πρᾶγμα ἡ δημιουργία, οὐδ' ἄρα τι πραγματικῶς δημιουργεῖται· τοῦτο δ' εἶναι φαίνεται ψεῦδος. Ἡ δημιουργία ἄρα ἐστὶ τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει.

β'. "Ετι ὁ Θεὸς ἐστὶ κύριος τῶν δημιουργημάτων, ἐφόσον δημιουργῶν εἰς τὸ εἶναι παράγει. Ἀλλ' ἡ κυριότης ἐστὶ τις ἀναφορά πραγματικῶς ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουσα· πολλῷ ἄρα μάλλον ἡ δημιουργία.

Ἀπόκρισις

Ῥητέον, ὅτι τινὲς ἔφασαν τὴν δημιουργίαν εἶναι τι ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει μέσον τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων· καὶ ἐπεὶ τὸ μέσον οὐδέτερον τῶν ἄκρων ἐστί, διὰ τοῦτο εἶπετο τὴν δημιουργίαν μῆτε εἶναι δημιουργόν, μῆτε δημιουργημα. Τοῦτο δὲ πλάνη τις εἶναι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐλήλεγκεται· πᾶν γὰρ ὁπωδήποτε τρόπῳ ὑπάρχον οὐκ ἔχει τὸ εἶναι εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτως ἐστὶ δημιουργημα· καὶ διὰ τοῦτο ἕτεροι εἰρήκασιν, ὅτι αὐτὴ ἡ δημιουργία οὐ τίθησιν τι πραγματικῶς ἐκ τοῦ μέρους τῶν δημιουργημάτων· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄτοπον δοκεῖ. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς κατὰ ἀπόβλεψιν εἰς ἄλληλα ἀναφερομένοις πραγματικῶς ἡ ἀναφορά εὐρίσκεται· ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ κατὰ τὸν λόγον μόνον, ὥσπερ φαίνεται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῷ ἐπιστητῷ, ὡς φησιν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. Ἡ δὲ δημιουργία ἀναφέρεται κατὰ τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸν δημιουργόν· καὶ ἡρτῆται αὐτοῦ πραγματικῶς, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν· ὅθεν ἀνάγκη τὴν ἀναφοράν, ἥ ἡ δημιουργία ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι πραγματικὴν· ἐν δὲ τῷ Θεῷ εἶναι ἀναφοράν κατὰ τὸν λόγον μόνον· καὶ τοῦτο φανερώς εἴρηκεν ὁ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ Περὶ τριάδος· καὶ διὰ τοῦτο ῤητέον, ὅτι ἡ δημιουργία δύναται ληφθῆναι καὶ ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς. Καὶ εἰ μὲν ἐνεργητικῶς λαμβάνοιτο, οὕτω δηλοῖ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ μετὰ ἀναφοράς πρὸς τὰ δημιουργήματα, ἥτις οὐκ ἐστὶν ἀναφορά πραγματικὴ, ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον μόνον· εἰ δὲ παθητικῶς ληφθῆι, τότε ἡ δημιουργία, ὡς ἡδη εἴρηται, κυρίως ὀνομάζουσιν, ἐπεὶ μὴ ἐστὶ μεταβολή, οὐ δύναται λέγεσθαι εἶναι τι ἐν τῷ τοῦ πάθους γένει, ἀλλ' ἐστὶν ἐν τῷ τῆς ἀναφορᾶς γένει· ὃ ταύτῃ δῆλον. Ἐν πάσῃ γὰρ ἀληθεῖ μεταβολῇ καὶ κινήσει εὐρίσκεται διπλῇ πρόοδος· μία ἡ ἀφ' ἐνὸς πέρατος εἰς ἄλλο κίνησις, ὥσπερ ἀπὸ τῆς λευκότητος εἰς τὴν μελανίαν· ἄλλη ἀπὸ τοῦ ποιούντος εἰς τὸ πάσχον, ὥσπερ ἀπὸ τοῦ ποιούντος εἰς τὸ γινόμενον. Αὗται δὲ αἱ πρόοδοι οὐχ ὁμοίως ἔχου-

σιν ἐν αὐτῷ τῷ κινεῖσθαι καὶ ἐν τῷ πέρατι τῆς κινήσεως. Ἐν μὲν γὰρ αὐτῷ τῷ κινεῖσθαι τὸ κινούμενον ἀναχωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς κινήσεως καὶ προχωρεῖ τῷ ἐτέρῳ, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ πέρατι τῆς κινήσεως, ὡς φαίνεται ἐν τῷ κινουμένῳ, ἐκ τῆς λευκότητος εἰς τὴν μελανίαν. Ἐν γὰρ αὐτῷ τῷ πέρατι τῆς κινήσεως ἥδη οὐ πρόσσεισι τῇ μελανίᾳ, ἀλλ' ἄρχεται εἶναι μέλαν· ὁμοίως ἐπειδὴν ἡ ἐν αὐτῷ τῷ κινεῖσθαι τὸ πάσχον ἢ τὸ γινόμενον, μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ ποιοῦντος· ἐπειδὴν δ' ἡ ἐν τῷ πέρατι τῆς κινήσεως, οὐκέτι μεταβάλλεται τὸ γεγονός τινος ἀναφορὰς πρὸς τὸ ποιοῦν, ἡ δὲ ἔχει τὸ εἶναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐστὶν ὅμοιον αὐτῷ ἀμυγέπη, ὥσπερ ἐν τῷ πέρατι τῆς ἀνθρωπίνης γεννήσεως, ἀντιλαμβάνεται ὁ γεννώμενος τῆς υἰότητος. Ἡ δημιουργία δὲ οὐ δύναται ληφθῆναι ὡς τὸ κινούμενον τὸ ὄν πρὸ τοῦ τῆς κινήσεως πέρατος, ἀλλὰ λαμβάνεται ὡς γεγονός· ὅθεν ἐν αὐτῇ τῇ δημιουργίᾳ οὐ δηλοῦνται τις ὁδὸς πρὸς τὸ εἶναι· οὐδὲ μεταβολὴ ἀπὸ τοῦ ποιοῦντος, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ εἶναι πρόσληψις καὶ ἀναφορὰ πρὸς τὸν δημιουργοῦντα, ἀφ' οὗ ἔχει τὸ εἶναι· καὶ οὕτως ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μέρους τοῦ δημιουργουμένου οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ πραγματικῶς ἢ ἀναφορὰ τις πρὸς τὸν Θεὸν σὺν καινότητι τοῦ εἶναι. Ἐν δὲ τῷ Θεῷ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ μετὰ ἀναφορὰς πρὸς τὰ ὄντα, ὡς ἄρτι γεγονότα τὰ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ ἀναφορὰ κατὰ τὸν λόγον μόνον, ἐφόσον ἐκ τοῦ δημιουργεῖν οὐδὲν προσγίνεται τῷ Θεῷ, οὐδὲ κινήσει δημιουργεῖ, ἀλλ' ὁμοίως ἔχει νῦν καὶ πρότερον· διὸ καὶ ἀληθὴς ἐστὶν ὁ φάσκων λόγος, ὅτι ὁ Θεὸς αἰεὶ μὲν ἐνεργεῖ, πρόεισι δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ ὅτε βούλεται. Θέλει γὰρ ἐξαΐδου τὰ ὄντα· ἀρχούσης δὲ τῆς αὐτοῦ θελήσεως μόνης πρὸς τὴν τῶν ὄντων παραγωγὴν μηδεμιᾶς μεσιτευσῆς κινήσεως δυνάμεως, παράγει κατὰ τὸν ὀρισμένον τῇ αὐτοῦ θελήσει χρόνον.

Πρὸς τὸ πρῶτον οὖν ῥητέον, ὅτι ἐν τῇ δημιουργίᾳ τὸ μὴ ὄν οὐκ ἔχει, ὥσπερ τὸ λαμβάνον τὴν θείαν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ δεδημιουργημένον καθάπερ εἴρηται.

Πρὸς τὸ β' ὀν ῥητέον, ὅτι ἡ δημιουργία ἐνεργητικῶς λαμβανομένη δηλοῖ τὴν θείαν οὐσίαν μετὰ τινος ἀναφορὰς ἐπινοουμένης, ὡς ἐν τοῖς μεταταῦτα δειχθήσεται, καὶ οὕτως ἐστὶν ἄκτιστος· ληφθεῖσα δὲ παθητικῶς, καθάπερ εἴρηται, ἐστὶν ἀναφορὰ τις πραγματικὴ δηλουμένη ὡς μεταβολὴ τῷ τῆς κοινότητος λόγῳ καὶ τῆς ἐνάρξεως· αὕτη δὲ ἡ ἀναφορὰ ἐστὶ τι δημιουργήμα κοινῶς ληφθέντος τοῦ δημιουργήματος ἀντὶ παντός τοῦ ἐκ Θεοῦ ὄντος. Ἀλλ' αὐτὸ προέιναι ἐπ' ἅπειρον ἀνάγκη· ἡ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀναφορὰ οὐκ ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεὸν ἄλλῃ ἀναφορᾷ πραγματικῇ, ἀλλ' ἑαυτῇ· οὐδεμία γὰρ ἀναφορὰ ἀναφέρεται ἄλλῃ ἀναφορᾷ, ὡς ὁ Ἀβικενός φησιν ἐν τοῖς Μετὰ τὰ φυσικὰ αὐτοῦ. Εἰ δὲ τὸ τῆς δημιουργίας ὄνομα ἐκλάβοιμεν μᾶλλον ἰδίως ἀντὶ τοῦ ὑφισταμένου μόνον, ὅπερ ἰδίως γίνεται καὶ δημιουργεῖται, καθάπερ καὶ ἰδίως ἔχει τὸ εἶναι· τῆν-καῦτα ἢ προειρημένη ἀναφορὰ οὐκ ἐστὶ τι δημιουργητόν, ἀλλὰ συνδεδημιουργημένον, ὥσπερ οὐδὲ ὄν ἐστὶ κυρίως διαλεγόμενους, ἀλλ' ἐνόν· ἔχει δ' ὡς καὶ περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων.

Πρὸς τὸ τρίτον ῥητέον, ὅτι ἐκείνη ἡ ἀναφορὰ ἐστὶ συμβεβηκὸς καὶ κατὰ τὸ αὐτῆς εἶναι θεωρουμένη, ἡ δὲ ἐνυπάρχει ὑποκειμένῳ, ἐστὶν ὑστέρα τοῦ δημιουργηθέντος πράγματος, ὥσπερ τὸ συμβεβηκὸς τοῦ ὑποκειμένου ἐπινοία καὶ φύσει ὑστερόν ἐστιν· εἰ καὶ μὴ ἐστὶ τοιοῦτον συμβεβηκός, ὃ τὴν αἰτίαν ἴσχει ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὑποκειμένου. Εἰ δὲ θεωρεῖται

κατὰ τὸν αὐτῆς λόγον, ἥ δὲ ἐκ τῆς τοῦ ποιοῦντος ἐνεργείας ἐγγίνεται ἡ προειρημένη ἀναφορά οὕτως ἐστὶν ἀμνηγέπη προτέρα τοῦ ὑποκειμένου, ὥσπερ καὶ ἡ θεία ἐνέργεια, ἥτις ἐστὶν αἰτία προσεχῆς αὐτῆς.

Πρὸς τὸ δ' ὄν ρητέον, ὅτι ἐν τῇ γεννήσει ἐστὶ μεταβολὴ καὶ ἀναφορά, ἥ ἀναφέρεται τὸ γεγεννημένον πρὸς τὸ γεννῶν. Τῷ λόγῳ τοίνυν τῆς μεταβολῆς οὐκ ἔχει ὑποκείμενον αὐτὸ τὸ γεννῶμενον· ἐν δὲ τῇ δημιουργίᾳ οὐκ ἔστι μεταβολὴ κυρίως, ὡς εἴρηται, ἀλλ' ἀναφορά, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοιον.

Πρὸς τὸ ε' ὄν ρητέον, ὅτι ἡ προειρημένη ἀναφορά οὐ χρὴ νοεῖσθαι τοῦ ὄντος πρὸς τὸ μὴ ὄν· ἡ γὰρ τοιαύτη ἀναφορά οὐ δύναται εἶναι πραγματική, ὡς ὁ Ἀβίκηνός φησιν· ἀλλ' ἔστι τοῦ δημιουργητοῦ ὄντος πρὸς τὸ μὴ ὄν ὡς ὑπερόν· ὅθεν φαίνεται εἶναι ἀναφορά ὑποταγῆς.

Πρὸς τὸ ἔκτον ρητέον, ὅτι ἡ δημιουργία ἐμφαίνει τὴν προειρημένην ἀναφορὰν σὺν καινότητι τοῦ εἶναι· ὅθεν οὐκ ἀνάγκη, ὅτεδήποτε τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, δημιουργεῖσθαι· εἰ καὶ αἰ ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν· εἰ δὲ καὶ μὴ ἐστὶν ἄτοπον λέγειν, ὅτι ὥσπερ ὁ ἀήρ, ἐφόσον λάμπει, φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου. οὕτω καὶ τὰ δημιουργήματα, ἐφόσον ἔχει τὸ εἶναι, γίνεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ Αὐγουστίνος φησιν. Ἄλλ' ἡ διαφορά ἐστὶ κατὰ τὸ ὄνομα, ἥ δὲ τὸ ὄνομα τῆς δημιουργίας δύναται λαμβάνεσθαι σὺν καινότητι τοῦ εἶναι.

Πρὸς τὸ ἑβδομον ρητέον, ὅτι τοῦτο, ἀφ' οὗ λαμβάνεται ἡ ἀναφορά τῆς δημιουργίας, κυρίως ἐστὶ τὸ ὑφ' ὧς πρᾶγμα, ἀφ' οὗ διαφέρει αὐτὴ ἡ τῆς δημιουργίας ἀναφορά, ἥτις ἐστὶ δημιουργητὴ οὐκ ἀρχοειδῶς, ἀλλ' οἶονεὶ δευτοροειδῶς, ὥσπερ τι δεδημιουργημένον.

Πρὸς τὸ ὄγδοον ρητέον, ὅτι ἡ κίνησις ἀναφέρεται πρὸς τὸ γένος τοῦ ἰδίου πέρατος, ἐφόσον πρόεισιν ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ κινήσει τὸ πέρας τῆς κινήσεως ἐστὶν ἐν δυνάμει. Ἡ δὲ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ γένος. Ἐν δὲ τῇ δημιουργίᾳ οὐκ ἔστιν ἡ πρόοδος ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοιον.

Τὰ κεφάλαια τοῦ πέμπτου βιβλίου

- α' — Προοίμιον εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον
- β' — Τίνα τρόπον ὁ Θεὸς ποιεῖ;
- γ' — Ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ δύναμις ποιητική
- δ' — Ὅτι ἡ ποιητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἔστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ
- ε' — Ὅτι ἡ ποιητικὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια ἔστιν ἡ ποιητικὴ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ οὐσία
- στ' — Ὅτι ἔστι τις ἀναφορὰ μετὰ τὸν Θεοῦ καὶ τῶν κτισμάτων
- ζ' — Ὅτι αἱ ἀναφοραὶ αἱ οὖσαι ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κτίσμασιν εἰσὶ πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασιν
- η' — Ὅτι οὐκ ἀναφέρεται πραγματικῶς ὁ Θεὸς πρὸς τὴν κτίσιν
- θ' — Ὅτι αἱ ἐκ χρόνου ἀναφοραὶ λόγῳ εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ

Κεφ. Α'. Προοίμιον εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον

Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τῆς ἐπιτακτομένης μὲν τῇ θελήσει αὐτοῦ, ποιούσης δὲ ἐκ τοῦ μηδαμῇ μηδαμῶς, ἥτις καὶ δημιουργία καλεῖται, καὶ τῆς ἀναφορᾶς ἐκ τοῦ μέρους τῶν δημιουργημάτων πρὸς τὸν δημιουργόν, καὶ αὐθις ἐκ τοῦ μέρους τοῦ δημιουργοῦ πρὸς τὰ δημιουργήματα ἱκανὰ τὰ εἰρημένα. Περὶ δὲ τοῦ ἐτέρου σκέλους τῆς ἐνεργείας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, τῆς ὑποκειμένης μὲν τῇ αὐτοῦ θελήσει, ἐνεργοῦσης δὲ ἐκ τινος ὑποκειμένου, εἴτε ἔστι τὸ αὐτὸ τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ εἴτε ἕτερον, νυνὶ πρόκειται λέγειν.

Κεφ. Β'. Τίνα τρόπον ὁ Θεὸς ποιεῖ;

Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ ταύτης δισσὸν ἐστὶ τὸ εἶδος, τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ δι' ἑαυτοῦ, ὥσπερ τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα παρὰ τῆς ὕλης ἤδη προϋποστάσης, τὰ δὲ ποιεῖ τῆς φύσεως μεσιτευούσης, αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, περὶ μὲν τοῦ προτέρου ἑατέον λέγειν, ἐπεὶ μὴδὲ προσήκει τῷ παρόντι θεωρήματι ἢ περὶ τούτου ζητήσης. Περὶ δὲ τοῦ λοιποῦ ἐπισκεπτέον' ἐπεὶ καὶ δόξαι γεγόνασι πολλῶν ἄλλως ἄλλα ὑπολαμβάνόντων. Ἀπλῶς μὲν γὰρ πάντες ὁμολογοῦσι τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων καὶ τῇ θελήσει τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ μὴ συνορῶντες ἔνιοι, τίνα δεῖ τρόπον ἐκλαμβάνειν, εἰς πλάνην ἐνέπεσον οἰόμενοι μὴδὲν το παρὰ πᾶν ἐνεργεῖν τὸ φυσικὸν πρᾶγμα ἰδίᾳ δύνάμει καὶ πρὸς τὸ τοῦτο τιθέναι διαφόροις ὠρμηται λόγοις. Τινὲς γὰρ τῶν κατὰ τὸν νόμον λογίων, ὡς ὁ ῥαββὶ Μωϋσῆς διηγεῖται, εἰρήκασι τὰ φυσικὰ τὰδε εἶδη εἶναι κατὰ συμβεβηκός· καὶ ἐπεὶ τὸ συμβεβηκός εἰς ἄλλο ὑποκείμενον μεταβαίνειν οὐ δύναται, ἀδύνατον ὄντο εἶναι τὸ φυσικὸν πρᾶγμα διὰ τοῦ ἑαυτοῦ εἶδους τι εἰσάγειν ὁμοιον εἶδος εἰς τι ὑποκείμενον· ὅθεν ἔλεγον τὸ πῦρ μὴ θερμαίνειν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀνάπτειν τὴν θερμὴν ἐν τῷ θερμαινόμενῳ· καὶ εἴ τις ἀντιτιθείη αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς προσαγωγῆς τοῦ πυρὸς πρὸς τὸ θερμαντὸν ἀεὶ ἔπεσθαι τὴν θερμάνειν, εἰμὴ κατὰ συμβεβηκός τι γένοιτο ἐμποδῶν, ὃ δείκνυσιν ἀντίαν ὃν καθ' αὐτὸ θερμὴς τὸ πῦρ, ἀπεκρίνοντο οὕτω τὸν Θεὸν ὀρίσασθαι, ὡς τὸν δρόμον τοῦτον φυλάττεσθαι ἐν τοῖς οὐσί, μὴδέποτε αὐτὸν θερμὴν ποιεῖν, εἰμὴ πυρὸς προσαγομένου· οὐχ ὅτι τὸ πῦρ προσαγομένον τι πρὸς θερμανσιν δρᾷ. Αὕτη δὲ ἡ θέσις φανερώς τῇ αἰσθήσει πολέμεϊ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ αἰσθησις οὐκ αἰσθάνεται, εἰμὴ καθὼς ὑπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πάσχει, ὃ εἰ καὶ ἐν τῇ ὕψει ἐστὶν ἀμφισβητήσιμον διὰ τοὺς λέγοντας τὴν ὄρασιν ἐν τῷ ἐκπέμπειν γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν ἐστὶ φανερόν, ἔπεται εἰ μὴ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τῆς θερμῆς τοῦ πυρὸς ἐν τῷ αἰσθανομένῳ ὀργάνῳ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς θερμῆς ἐν τῷ ὀργάνῳ ἀπ' ἄλλου ἐνεργοῦντος, ἡ αἰσθησις εἰ καὶ αἰσθάνοιτο θερμῆς, ὅμως οὐκ ἡσθάνετο ἂν θερμῆς πυρὸς· οὐδ' ἡσθάνετο τοῦ πυρὸς ὄντος θερμοῦ. Καίτοι τῆς αἰσθήσεως τοῦτο κρινούσης, ἥς ἡ κρίσις ἐν τῷ ἰδίῳ αἰσθητῷ ἐστὶν ἀνεξαπάτητος.

Ἔτι τε ἡ θέσις αὕτη διαμάχεται τῷ λόγῳ, δι' οὗ δείκνυται μὴδὲν εἶναι ἐν τοῖς οὐσιν εἰκῇ. Εἰ γὰρ μή τι τὰ ὄντα δρῶεν, τὰ εἶδη καὶ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις, μάτην ἂν εἶεν αὐτοῖς, ὥσπερ εἰ μὴ τέμνει ἡ μάχαιρα,

μάτην ἂν ἦν αὐτῇ ἡ ὀξύτης· εἰκῇ τε ἐζητεῖτο ἡ προσαγωγή τοῦ πυρὸς πρὸς τὰ ξύλα, εἰ μὴδὲν τὸ πῦρ πρὸς τὴν καῦσιν συντελεῖ.

Ἔτι τε διαμάχεται τῇ θείᾳ ἀγαθότητι, ἥτις ἐστὶν ἑαυτῆς μεταδοτική, ἀφοῦ προῆλθε μὴ μόνον κατὰ τὸ εἶναι ὅμοια εἶναι τῷ Θεῷ τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἐνεργεῖν· ὁ δὲ λόγος, ὃν ὑπὲρ ἑαυτῶν εἰσάγουσιν, ἐστὶν ἔωλος. Ἡνίκα γὰρ λέγεται τὸ συμβεβηκὸς ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενόν τι μὴ μεταβαίνειν, νοεῖται περὶ τοῦ συμβεβηκὸς τοῦ αὐτοῦ τῷ ἀριθμῷ· οὐχ ὅτι τὸ ὅμοιον κατὰ τὸ εἶδος. Συμβεβηκὸς οὐ δύναται εἰσάγεσθαι εἰς ἄλλο ὑποκείμενον τῇ δυνάμει τοῦ συμβεβηκός, ὁ ὑποκειμένῳ τινὶ ὑλικῷ ἐνυπάρχει καὶ γὰρ τοῦτ' ἐστὶν ἀναγκαῖον ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ φυσικῇ συμβαίνειν. Ψεῦδὸς τέ ἐστιν ὁ ὑποτίθενται πάντα τὰ εἶδη εἶναι συμβεβηκὸτα· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν ἐν τοῖς φυσικοῖς πράγμασιν εἶναι οὐσιῶδες, οὗ ἀρχὴ τὸ κατὰ συμβεβηκὸς εἶδος οὐχ οἶόν τε εἶναι. Ἀλλὰ καὶ ἡ φυσικὴ γένεσις καὶ φθορὰ ἀπώλετ' ἂν καὶ πολλὰ ἄλλα ἄτοπα ἔψεται ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως. Ἐν τῷ βιβλίῳ τε τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς λέγεται, ὅτι οὐδεμία οὐσία σωματικὴ ἐνεργεῖ· ἀλλ' ἡ νοητὴ φύσις διουῖσα διὰ πάντων τῶν σωμάτων, ἐνεργεῖ ἐν αὐτοῖς· καὶ τοσοῦτό τι σῶμα μᾶλλον ἐστὶ δραστήριον, ὅσον ἐστὶ καθαρώτερον καὶ λεπτότερον καὶ κατὰ τὸ εὐδιεξοδευτότερον ὑπὸ τῆς νοητῆς οὐσίας· καὶ πρὸς τοῦτο εἰσάγει τρεῖς λογισμούς· ὢν πρῶτός ἐστιν, ὅτι πᾶν τὸ ποιοῦν μετὰ Θεοῦ ζητεῖ ὕλην ὑποκείμενην ἐν ᾗ δράσει· τῇ δὲ σωματικῇ οὐσίᾳ οὐχ ὑπόκειται τις ὕλη, καὶ ταύτῃ δοκεῖ μὴ δύνασθαι ἐνεργεῖν. Δεύτερος ὅτι ἡ ποσότης ἐμποδὼν γίνεται τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ κινήσει, οὗ τεκμήριον τίθῃσι τὸ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῆς ποσότητος βραδυτέραν ποιεῖν τὴν κίνησιν καὶ προστιθέναι τῷ σώματι βαρύντητα, καὶ διὰ τοῦτο ἡ σωματικὴ οὐσία, ἥτις ἐστὶ ποσότητι συμπεπλεγμένη, ἐνεργεῖν οὐ δύναται. Τρίτος λόγος ἐστίν, ὅτι ἡ σωματικὴ οὐσία ἐστὶ πορωτάτω ἀπὸ τοῦ πρώτου ποιούντος, ὅπερ ἐστὶ ποιοῦν μόνον καὶ οὐ πάσχον· αἱ δὲ μέσαι οὐσίαι εἰσὶ ποιοῦσαι καὶ πάσχουσαι. Ὅθεν ἀνάγκη τὴν σωματικὴν οὐσίαν, ἥτις ἐστὶ τελευταία, εἶναι πάσχουσαν μόνον καὶ οὐ δρώσαν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐστὶ κατάδηλος ἡ ἀπάτη, ὅτι λαμβάνεται πᾶσα ἡ σωματικὴ οὐσία ὥσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ καὶ μὴ κατὰ τὸ οὐσιῶδες διακεκριμένη, ἀλλὰ μόνοις τοῖς συμβεβηκόνσιν. Εἰ γὰρ διάφοροι οὐσίαι σωματικαὶ οὐσιωδῶς διακεκριμέναι ληφθεῖεν, τηνικαῦτα οὐ πᾶσα οὐσία σωματικὴ ἐστὶ τελευταία τῶν ὄντων καὶ ἀπωτάτω τοῦ πρώτου ποιητικοῦ, ἀλλὰ μία ἐστὶ τῆς ἐτέρας ὑπεροχικωτέρα καὶ ἐγγυτέρω τοῦ πρώτου ποιητικοῦ· καὶ ταύτῃ ἄλλῃ πρὸς ἄλλην δρᾶν δυνήσεται.

Ἔτι εἰς τὰ προειρημένα εἰ θεωροῖτο ἡ σωματικὴ οὐσία κατὰ τὸν λόγον μόνον τῆς ὕλης καὶ οὐ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἰδίου εἶδους, ἐπειδὴ ἐξ ἀμφοτέρων ἐστὶ σύνθετος. Τῇ γὰρ σωματικῇ οὐσίᾳ προσήκει τὸ εἶναι τελευταῖον πάντων τῶν ὄντων καὶ μὴ ἔχειν περαιτέρω ὑποκείμενον τῷ λόγῳ τῆς ὕλης ἐν τῷ λόγῳ τοῦ εἶδους· τῷ γὰρ λόγῳ τοῦ εἶδους ἐστὶν ὑποκείμενον ὑποβεβηκὸς πᾶσα οὐσία, ἥς πρὸς τὴν ὕλην ἐστὶν ἐν δυνάμει ἐκεῖνο τὸ εἶδος, ὃ τότε τὸ ἀποδιδόμενον πρᾶγμα ἔχει ἐνεργείᾳ· ἔπεται εἶναι ἀμοιβαίαν ἐνέργειαν ἐν ταῖς σωματικαῖς οὐσίαις, ἐφόσον πρὸς τὴν τοῦ ἐνὸς ὕλην ἐστὶν ἐν δυνάμει τὸ τοῦ ἐτέρου εἶδος καὶ ἀνάπαλιν· εἰ δὲ μὴ ἐστὶν αὐτὸ τὸ εἶδος ἀρκοῦν πρὸς τὸ ποιεῖν, τῷ αὐτῷ λόγῳ οὐδὲ ἡ δύναμις τῆς νοεῖας οὐσίας· τὴν γὰρ σωματικὴν ὕλην ὑποκείμενην κατὰ

τὸν ἑαυτῆς τρόπον ἀνάγκη ὑποδέχεσθαι· ἢ τε ποσότης οὐκ ἀναιρεῖ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἐφόσον μὴδὲν κινεῖται εἰμὴ τὸ ποσόν, ὡς ἐν τῷ ἔκτῳ τῆς Φυσικῆς ἀποδείκνυται, οὐδὲ ἔστιν ἀληθὲς τὴν ποσότητα εἶναι αἰτίαν βαρύτητος· τοῦτο γὰρ ἀποδοδεοκίμασται ἐν τῷ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ κόσμου τετάρτῳ. Ἡ γὰρ ποσότης μάλιστα προστίθῃσιν εἰς τὴν ταχυτῆτα τῆς φυσικῆς κινήσεως. Τὸ γὰρ βαρὺ σῶμα ὅσον ἐστὶ μεῖζον, τοσοῦτο θᾶττον καταφέρεται· καὶ τὸ κοῦφον ὁμοίως ἄνω· ἢ τε ποσότης εἰ μὴ ἐστὶ καθ' αὐτὴν ἀρχὴ κινήσεως, οὐ μέντοι δύναται ἀποδοθῆναι λόγος τῷ τρόπῳ τῇ ἐνεργείᾳ ἐμποδῶν ἂν γένοιτο, ἐφόσον μάλιστα ἔστιν οἶονεῖ τις βάσις τῆς ποιητικῆς ποιότητος, εἰμὴ καθόσον ὑπολαμβάνουσι τὰ ποιητικὰ εἶδη ἐν τῇ ὕλῃ τῇ ποσότητι ὑποκεινένη ληφθέντα, εἶναι τι ὀρισμένον καὶ ἀτομίζεσθαι πρὸς τὴν ὕλην ἐκείνην, ὡς ταύτῃ δι' ἐνεργείας εἰς ἄλλην μὴ μεταφέρειν ἑαυτά, ἀλλ' εἰ καὶ τὸ εἶναι ἡτομισμένον ἐν τῇ ὕλῃ θεωρεῖται, τὸν λόγον μέντοι τοῦ εἶδους οὐκ ἀποβάλλουσιν ἀφ' οὗ ὅμοια ἑαυτοῖς προάγειν τῷ εἶδει δύναται. Εἰ καὶ αὐτὰ ἐν ἄλλῳ ὑποκειμένῳ εἶναι οὐ δύναται· οὐχ οὕτω τοῖνον ὑποληπτέον τὸ λεγόμενον ἐν παντὶ φυσικῷ πράγματι ἐνεργεῖν τὸν Θεόν, ὡς ἂν εἰ μὴδὲν αὐτὰ δρῶεν, Διὸ καὶ τίνι χρὴ τρόπῳ νοεῖν αὐτό, δεικτέον· καὶ γὰρ ἄξιον εἰδέναι, ὅτι ἐνεργείας τινὸς πράγματος πρᾶγμα τι πολλαχῶς δύναται λέγεσθαι εἶναι αἰτία· ἐνὶ μὲν τρόπῳ καθὼ δίδωσι δύναμιν ἐνεργεῖν, ὥσπερ λέγεται ἐν τῷ ἡ' ὦ τῆς Φυσικῆς, ὅτι τὸ γεννῶν κινεῖ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, ἐφόσον δίδωσι δύναμιν, δι' ἧς ἔψεται ἡ τοιαύτη κίνησις· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ὁ Θεὸς ποιεῖ πάσας τὰς ἐνεργείας τῆς φύσεως, καθόσον δέδωκε τοῖς φυσικοῖς πράγμασι τὰς τοιαύτας δυνάμεις, δι' ὧν ἐνεργεῖν δύναται. Ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ, οὐ γὰρ μόνον ὡς τὸ γεννῶν τὴν δύναμιν ποιεῖν λέγεται τὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κατέχειν τὴν δύναμιν εἰς τὸ εἶναι· ἔστι γὰρ αἰτία τῆς καταβεβλημένης δυνάμεως τινὶ οὐ μόνον ὅσον πρὸς τὸ γενέσθαι ὡς τὸ γεννῶν, ἀλλ' ὅσον καὶ πρὸς τὸ εἶναι καὶ συντηρεῖσθαι· ὡς ταύτῃ δύνασθαι λέγεσθαι τὸν Θεὸν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας, ἐφόσον ποιεῖ καὶ συντηρεῖ τὴν φυσικὴν δύναμιν εἰς τὸ εἶναι. Καὶ γὰρ ἄλλῳ τρόπῳ λέγεται τὸ συντηροῦν τὴν δύναμιν εἰς τὸ εἶναι. Καὶ γὰρ ἄλλῳ τρόπῳ λέγεται τὸ συντηροῦν τὴν δύναμιν ποιεῖν τὴν ἐνέργειαν, ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ συντηροῦσα τὴν ὕψιν λέγεται ποιεῖν ὁρᾶν. Ἀλλ' ἐπεὶ οὐδὲν πρᾶγμα καθ' αὐτὸ ποιεῖ καὶ κινεῖ, εἰ μὴ εἴη κινεῖν μὴ κινούμενον. Τρίτῳ λόγῳ λέγεται ἐν πρᾶγμα εἶναι αἰτία τῆς ἐνεργείας ἐτέρου, ἐφόσον κινεῖ αὐτὸ πρὸς τὸ ποιεῖν· ἐν ᾧ οὐ νοεῖται ἡ καταβολὴ ἢ ἡ συντήρησις τῆς παρεσχημένης δυνάμεως. Ἀλλ' ἡ προσαγωγή τῆς δυνάμεως πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν αἰτία τῆς τομῆς τῆς μαχαίρας πρὸς τὸ τέμνειν κινῶν αὐτήν. Καὶ ἐπεὶ ἡ ὑποβεβηκεῖα φύσις ποιούσα οὐ ποιεῖ εἰμὴ κινούμενη, ἐφόσον ταῦτα τὰ ὑποβεβηκότα σώματα ἀλλοιούμενα ἀλλοιοῖ· ὁ δ' οὐρανός ἐστιν ἀλλοιοῦν οὐκ ἀλλοιούμενον· καὶ ὅμως οὐκ ἔστι κινεῖν εἰμὴ κινούμενον, καὶ τοῦτο οὐ παύεται ἄχρις ἂν ἀφίκηται εἰς Θεόν, ἔπεται ἕξ· ἀνάγκης τὸν Θεὸν εἶναι αἰτίαν τῆς ἐνεργείας παντὸς φυσικοῦ πράγματος ὡς κινεῖν καὶ προσάγοντα τὴν δύναμιν τῷ ἐνεργεῖν. Ἐτι τε εὐρίσκομεν κατὰ τὴν τάξιν τῶν αἰτιῶν εἶναι τὴν τάξιν τῶν ἀποτελεσμάτων, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀποτελέσματος πρὸς τὴν αἰτίαν· οὐδὲ δύναται ἡ δευτέρα αἰτία πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης αἰτίας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει, εἰ καὶ ἔστιν ὄργανον τῆς πρώτης αἰτίας

ἀποβλέπει τῇ πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ γὰρ ὄργανον ἔστιν αἰτία ἀμηγέτη τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἀρχοειδοῦς αἰτίας οὐ κατὰ τὸ εἶδος ἢ τὴν ποιητικὴν ἰδίαν δύναμιν, ἀλλὰ καθόσον μετέχει τι τῆς ἀρχοειδοῦς αἰτίας κατὰ τὴν αὐτῆς κίνησιν· ὥσπερ τὸ λαξευτήριον, οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ τεχνήτου πράγματος κατὰ τὸ εἶδος ἢ τὴν ἰδίαν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ τεχνίτου, ἅψ' οὐ κινεῖται καὶ ἢς τρόπον τινα μετέχει. "Ὅθεν τετάρτῳ τρόπῳ ἔν τί ἐστιν αἰτία τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐτέρου, ὥσπερ τὸ ἀρχοειδὲς ποιητικὸν ἔστιν αἰτία τῆς ἐνεργείας τοῦ ὀργάνου· καθ' ὃν δὴ τρόπον καὶ χρῆ λέγειν τὸν Θεὸν πάσης φυσικοῦ πράγματος ἐνεργείας εἶναι αἰτίαν. "Ὅσον γὰρ ἔστιν αἰτία τις ὑψηλοτέρα, τοσοῦτόν ἐστι κοινότερα καὶ δραστικώτερα· καὶ ὅσον ἐστὶ δραστικώτερα, τοσοῦτο βαθύτερον εἰσδύεται εἰς τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐκ πορρωτέρω δυνάμεως αὐτὸ ἀναφέρει εἰς τὸ ἐνεργεῖα. Ἐν παντὶ δὲ πράγματι φυσικῷ εὐρίσκομεν, ὅτι ἐστὶν ὃν καὶ ὅτι ἐστὶ πρᾶγμα φυσικόν, καὶ ὅτι ἐστὶ τοιαῦδε ἢ τοιαῦδε φύσεως· ὢν τὸ πρῶτόν ἐστι κοινὸν πᾶσι τοῖς οὐσι. Τὸ δεύτερον κοινὸν πᾶσι τοῖς φυσικοῖς πράγμασι, τὸ τρίτον ἐνὸς εἶδους, καὶ τέταρτον, εἰ προσθεῖημεν τὰ συμβεβηκότα, εὐρίσκομεν εἶναι ἴδιον τῷδε τῷ ἀτόμῳ. Τὸ ἄτομον τοίνυν ἐν τῷ ποιεῖν οὐ δύναται· καθιερύειν εἰς τὸ ὅμοιον εἶδος, εἰμὴ ἢς ἔστιν ὄργανον τῆς σκοπούσης αἰτίας τὸ ὅλον εἶδος, καὶ περαιτέρω ὅλον τὸ εἶναι τῆς ὑποβεβηκείας φύσεως. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ποιεῖ πρὸς τὸ εἶδος ἐν τούτοις τοῖς ὑποβεβηκόσιν, εἰμὴ τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανίου σώματος· οὐδὲ ποιεῖ τι πρὸς τὸ εἶναι, εἰμὴ τῇ δυνάμει τοῦ πρώτου ὄντος. Αὐτὸ γὰρ τὸ εἶναι ἐστὶ κοινότατον ἀποτέλεσμα, πρῶτον καὶ οἰκεῖον πᾶσι τοῖς ἀποτελέσμασι, καὶ διὰ τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ προσήκει κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα. "Ὅθεν, καὶ καθάπερ λέγεται ἐν τῷ Περὶ αἰτιῶν βιβλίῳ, ὁ νοῦς οὐ δίδωσι τὸ εἶναι, εἰμὴ ἢ ἐστὶν ἐν αὐτῷ θεία δύναμις. Οὕτω τοίνυν ὁ Θεός ἐστιν αἰτία πάσης ἐνεργείας, καθὼ πᾶν τὸ ποιοῦν ἔστιν ὄργανον τῆς θείας δυνάμεως ποιούσης. Εἰ τοίνυν θεωροῖημεν τὰ ὑποβεβηκότα ποιοῦντα μερικά, πᾶν τὸ ποιοῦν ἔστιν ἄμεσον ποιητικόν πρὸς τὸ αὐτοῦ ἀποτέλεσμα. Εἰ δὲ θεωροῖημεν τὴν δύναμιν, ἣ δὴ γίνεται ἢ ἐνεργεῖα, οὕτως ἢ δύναμις τῆς ὑπερκειμένης αἰτίας ἐστὶν ἄμεσώτερα πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα παρὰ τὴν δύναμιν τῆς ὑποβεβηκυίας· ἢ γὰρ δύναμις τῆς ὑποβεβηκυίας οὐ προσάγεται τῷ ἀποτελέσματι εἰμὴ τῇ δυνάμει τῆς ὑπερκειμένης· ὅθεν λέγεται ἐν τῷ Περὶ αἰτιῶν βιβλίῳ, ὅτι ἡ δύναμις τῆς πρώτης αἰτίας πρότερον δρᾷ εἰς τὸ αἰτιατὸν καὶ ῥαγδαίοντερον εἴσεισιν εἰς αὐτό. Οὕτω τοίνυν ἀνάγκη τὴν θεῖαν δύναμιν παρεῖναι ἐν ὅτῳ οὖν πράγματι ποιοῦντι, ὥσπερ τὴν δύναμιν τοῦ οὐρανίου σώματος ἀνάγκη παρεῖναι ὥτινι οὖν σώματι στοιχειῶδες ἐνεργοῦντι ἐν τούτῳ δὲ διαφέρει, ὅτι ἔνθα μὲν ἐστὶν ἡ θεία δύναμις ἔστι καὶ ἡ θεία οὐσία τὸ αὐτὸ οὐσα· οὐ μὴν καὶ ἡ οὐσία τοῦ οὐρανίου σώματός ἐστι πανταχοῦ· καὶ αὖθις, ὅτι ὁ μὲν Θεός ἐστιν ἡ αὐτοῦ ποιητικὴ δύναμις, ὡς δειχθήσεται οὐ μὴν καὶ τὸ οὐράνιον σῶμα ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ποιητικὴ δύναμις· καὶ διὰ τοῦτο οἶόν τε λέγεσθαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ὅτῳ οὖν πράγματι ἐνεργεῖ, ἐφόσον τῇ αὐτοῦ δυνάμει πᾶν τὸ ὃν ἐνεργεῖ. Ἀμύχανον δὲ τὸν οὐρανὸν κυρίως λέγειν ἐνεργεῖν ἐν τῷ στοιχειῶδες σώματι, εἰ καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει τὸ στοιχειῶδες σῶμα ἐνεργεῖ. Οὕτω τοίνυν ὁ Θεός ἐστιν αἰτία τῆς ἐνεργείας παντὸς ὄντος, ἐφόσον δίδωσι τὴν τοῦ ἐνεργεῖν δύναμιν, καὶ ἐφόσον συντηρεῖ αὐτὴν καὶ ἐφόσον προσάγει

τῇ ἐνεργείᾳ, καὶ ἐφόσον τῇ δυνάμει αὐτοῦ πᾶσα ἄλλη δύναμις ἐνεργεῖ, καὶ ἐπὶ τούτοις συνήψαμεν τὸν Θεὸν εἶναι τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὴν ποιητικὴν ἐπαγγεῖλαμενοι τοῦτο δεικνύναι· καὶ ὅτι ἐστὶν ἐν ὅτῳ οὐν πράγμασι οὐχ ὡς μέρος οὐσίας, ἀλλ' ὥσπερ συνέχων τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ εἶναι, ἔπεται αὐτὸν ἐν οὐτινὸς οὐν πράγματος φύσει ἢ θελήσει ἐνεργοῦντα ἀμέσως ἐνεργεῖν.

Κεφ. Γ'. "Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ δύναμις ποιητικὴ

α'. Ποσαχῶς μὲν οὖν ποιεῖν τὸν Θεὸν λέγεται, εἰρηται. Ἐκ τούτου δὲ κακεῖνο συναναφαίνεται, τὸ δύναμιν ἐν τῷ Θεῷ ποιητικὴν εἶναι· ἡ γὰρ δύναμις ἡ τοιαύτη ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ δράναι εἰς ἄλλο, καθὼς ἄλλο. Τῷ δὲ Θεῷ προσήκει τὸ εἶναι ἀρχὴν τοῖς ἄλλοις τοῦ εἶναι· προσήκει ἄρα αὐτῷ τὸ δυνατόν εἶναι, καὶ κατὰ τὸ εἶδος δύναμιν ἔχειν ποιητικὴν.

β'. Ἐτι, ὥσπερ ἡ παθητικὴ δύναμις ἔπεται τῷ ὄντι δυνάμει, οὕτως ἡ δύναμις ἡ ποιητικὴ ἔπεται τῷ ὄντι ἐνεργείᾳ· ἕκαστον γὰρ ποιεῖ καθὼς ἐστὶν ἐνεργείᾳ, πάσχει δὲ καθὼς ἐστὶ δυνάμει. Τῷ δὲ Θεῷ προσήκει τὸ εἶναι ἐνεργείᾳ, προσήκει αὐτῷ ἄρα δύναμις ποιητικὴ.

γ'. Ἐτι, ἡ θεία τελειότης περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὰς πάντων τελειότητας. Ἡ δὲ ποιητικὴ δύναμις ἐστὶν ἐκ τῆς τελειότητος τοῦ πράγματος· ἕκαστον γὰρ τοσοῦτο τελειότερον εὐρίσκεται, ὅσον μείζονός ἐστι δυνάμεως. Οὐκ ἄρα οἷόν τε στέρεσθαι τὸν Θεὸν ποιητικῆς δυνάμεως.

δ'. Ἐτι πᾶν τὸ ποιοῦν δυνατόν ἐστὶ ποιεῖν· τὸ γὰρ μὴ δυνάμενον ποιεῖν ἀδύνατόν ἐστι ποιεῖν· ὁ δὲ ἀδύνατόν ἐστι ποιεῖν ἀναγκαῖόν ἐστι μὴ ποιεῖν. Ὁ δὲ Θεός ἐστι ποιεῖν καὶ κινῶν· δυνατός ἄρα ἐστὶ ποιεῖν, καὶ δύναμις αὐτῷ προσηκόντως ἀποδίδεται ποιητικὴ· ἐντεῦθεν καὶ τοῖς ψαλμοῖς λέγεται, ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν.

Κεφ. Δ'. "Ὅτι ἡ ποιητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ

α'. Ἐκ δὲ τούτου περαιτέρω δεικνύναι δυνατόν, ὅτι ἡ ποιητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ἡ γὰρ ποιητικὴ δύναμις προσήκει τινὶ καθὼς ἐστὶν ἐνεργείᾳ. Ὁ δὲ Θεός ἐστὶν αὐτὸς ἐνεργείᾳ. Οὐκ ἐστὶ δὲ ὢν ἐνεργείᾳ κατὰ τινα ἐντελέχειαν, ἢ μὴ ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν αὐτός, ἐφόσον μὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ μηδεμίᾳ δυνάμει παθητικῇ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ δέδεικται. Ἐστὶν ἄρα αὐτός ἡ ἑαυτοῦ δύναμις.

β'. Ἐτι πᾶς δυνατός, ὃς μὴ ἐστὶν ἡ αὐτοῦ δύναμις, ἐστὶ δυνατός μετουσίᾳ δυνάμεώς τινος. Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν δύναται λέγεσθαι μετοχικῶς, ἐφόσον ἐστὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ δέδεικται· αὐτός ἄρα ἐστὶν ἡ αὐτοῦ δύναμις.

γ'. Ἐτι ἡ ποιητικὴ δύναμις τῇ τελειότητι τοῦ πράγματος προσήκει, ὡς ἐν τοῖς ἄνω δέδεικται. Πᾶσα δὲ ἡ θεία τελειότης ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι αὐτοῦ περιέχεται, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ δέδεικται· ἡ θεία ἄρα δύναμις οὐκ ἐστὶ παρὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ· τὸ δὲ αὐτοῦ εἶναι ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἄρα ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ.

δ'. Ἐτι. ἐν οἷς μὴ ἐστὶν ἡ δύναμις αὐτῶν ἡ οὐσία αὐτῶν, αἱ δυνάμεις εἰσὶ συμβεβηκότα. Ὅθεν ἡ φυσικὴ δύναμις ἐν τῷ δευτέρῳ εἶδει τῆς ποιότητος τίθεται. Ἐν δὲ τῷ Θεῷ οὐκ ἐστὶ τι συμβεβηκός, ὡς δέδεικται. Ὁ Θεὸς ἄρα ἐστὶν ἡ αὐτοῦ δύναμις.

ε'. Ἐτι πᾶν τὸ δι' ἄλλο ἀναφέρεται εἰς τὸ καθ' αὐτὸ ὡς πρὸς πρῶτον. Πάντα δὲ τὰ ἄλλα, ὅσα ὁ Θεὸς ποιεῖ, ἀναφέρονται εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πρῶτον ποιοῦν· ἐστὶν ἄρα ποιοῦν καθ' αὐτό. Ὁ δὲ ποιεῖ καθ' αὐτό, ποιεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· τοῦτο δέ, ὃ τις ποιεῖ, ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ποιητικὴ δύναμις. Ἡ οὐσία ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ποιητικὴ δύναμις.

στ'. Ἐτι δέδεικται τὸν Θεὸν θελήσει παράγειν τὰ ὄντα, οὐ μὴν ὡς εἶναι ἄλλαν τινὰ αὐτοῦ μέσσην ἐνέργειαν, ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἡ ἐνέργεια τῆς κινητικῆς δυνάμεως ἐστὶ μέση τῆς ἐνεργείας τῆς θελήσεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ἔσται γὰρ αὕτη οὐ μόνον ἐντελέχεια τοῦ κινουντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κινουμένου, ἥ κινητόν· ὥσπερ ἡ οἰκοδόμησις οὐ μόνον ἐστὶν ἐν τελέχεια τῆς οἰκοδομητικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ οἰκοδομητοῦ, ἥ οἰκοδομητόν, ὅπερ ἄτοπον. Συμβαίνει γὰρ θίξει ποιεῖν τὸν Θεόν, καὶ κινουμένου κινεῖν, καὶ εἶναι εἰδός τε καὶ τῶν ὄντων, τὴν ποίησιν. Ἔστι γὰρ ἡ ποίησις τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ πρᾶγμα, εἰ καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ ποιῶντος πρὸς τὸ ποιούμενον νοεῖται, καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ ποιουμένου πρὸς τὸ ποιῶν, ὥσπερ ἡ ἀνάβασις καὶ ἡ κατάβασις, καὶ ἡ Ἀθήνηθεν Θήβαζε ὁδὸς τῇ Θήβῃθεν Ἀθήναζε, εἰ καὶ ἑτερά εἰσι τῇ πρὸς τὰ πέρατα ἀποβλέψει. Ὡς δέ τι ποιεῖ, ἐστὶ δύναμις αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐκ τοῦ λόγου τῆς δυνάμεως τὸ εἶναι ἀρχὴν ποιητικὴν. Ἡ θέλησις ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ποιητικὴ δύναμις. Δέδεικται δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Ἡ δύναμις ἄρα αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Κεφ. Ε'. Ὅτι ἡ ποιητικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἡ ποιητικὴ

α'. Μετὰ δὲ τοῦτο λείπεται δεικνύναι τὴν ποιητικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· ἡ γὰρ ἐνέργεια τινος πράγματός ἐστι συμπληρωσίς τις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· παραβάλλεται γὰρ πρὸς αὐτὴν ὥσπερ δευτέρα ἐντελέχεια πρὸς πρώτην. Ἡ θεία δὲ δύναμις οὐ συμπληροῦται τινι ἄλλῳ ἢ ἑαυτῇ, ἐφόσον ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ Θεῷ ἄρα οὐκ ἐστὶν ἄλλο ἢ δύναμις ἡ ποιητικὴ τῆς ἐνεργείας τῆς ποιητικῆς.

β'. Ἐτι, ὥσπερ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡ ποιητικὴ ἐστὶ τι ποιῶν, οὕτως ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐστὶ τι ὄν. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ, ὡς δέδεικται. Τὸ ποιεῖν ἄρα αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ· τὸ δὲ εἶναι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ἡ ποιητικὴ ἄρα ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις.

γ'. Ἐτι ἡ ἐνέργεια, ἥτις οὐκ ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ ποιῶντος, ἐνυπάρχει αὐτῷ ὡς συμβεβηκός ὑποκειμένῳ· ὅθεν καὶ ἡ ἐνέργεια ἐστὶν ἐν ἐν ταῖς ἐννέα κατηγορίαις τοῦ συμβεβηκότος. Ἐν δὲ τῷ Θεῷ οὐ δύναται τι ἐνυπάρχειν τῷ τοῦ συμβεβηκότος τρόπῳ. Ἡ τοῦ Θεοῦ ἄρα ἐνέργεια οὐκ ἐστὶν ἕτερον παρὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

Κεφ. ΣΤ'. Ὅτι ἔστι τις ἀναφορὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κτισμάτων

Ὅτι τοίνυν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ ἔστι τὸ αὐτὸ καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ, εἴρηται· καὶ εἰ ἔστιν ἕτερον, ὅτι κατὰ τὸν λόγον λέγεται καὶ οὐ κατὰ τὸ πρᾶγμα, καὶ τοῦτο εἴρηται· καὶ τί ἔστι κατὰ τὸν λόγον εἶναι ἕτερον, τὸ κατὰ τὸ πρᾶγμα ὂν τὸ αὐτό.

α'. Πρὸς οἷς δὴ θεωρήσαι ἄξιον, εἰ ἔστι τις ἀναφορὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κτισμάτων· δοκεῖ τοίνυν μὴ εἶναι. Τὰ γὰρ ἀναφορικά εἰσιν ὁμοῦ κατὰ τὸν Φιλόσοφον· τὰ δὲ ποιήματα οὐ δύνανται ἅμα εἶναι μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸς πᾶσι τρόποις ἔστι πρότερος τῶν ὄντων. Οὐδεμία ἄρα ἀναφορὰ δύναται εἶναι ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ποιήμασιν.

β'. Ἐτι ἐν οἷς ἔστι τις ἀναφορὰ, ἔστι τις καὶ παράθεσις πρὸς ἄλληλα αὐτῶν. Ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων οὐκ ἔστι τις παράθεσις. Τὰ γὰρ μὴ ὄντα ὁμογενῆ οὐδὲ εἰσὶ παραβλητά, ὥσπερ ὁ ἀριθμὸς τῇ γραμμῇ. Οὐκ ἄρα ἔστι τις ἀναφορὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ποιημάτων.

γ'. Ἐτι, ἐν ᾧ γένει ἔστι τὸ ἐν τῶν ἀναφορικῶν, ἔστι καὶ τὸ ἕτερον. Ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ γένει μετὰ τῶν ποιημάτων· οὐδ' ἄρα δύνανται ἀναφορικῶς πρὸς ἄλληλα λέγεσθαι.

δ'. Ἐτι τὰ ποιήματα οὐ δύνανται ἀντικεισθαι τῷ ποιητῇ. Τὸ γὰρ ἀντικείμενον οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ· τὰ δὲ ἀναφορικά πρὸς ἄλληλα ἀντίκεινται. Ἀδύνατον ἄρα εἶναι ἀναφορὰν ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ποιήμασιν.

ε'. Ἐτι καθ' οὗ τι ἐκ νέου ἄρχεται λέγεσθαι, ἀμηγέτη δύναται λέγεσθαι γεγεννημένον. Εἴ τι ἄρα ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ὄντα καὶ τὸν Θεὸν λέγεται, ἔπεται λέγεσθαι γεγεννημένον, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον, ἐφόσον ἐστὶν ἀμετάβλητος ὁ Θεός.

στ'. Ἐτι πᾶν ὃ κατηγορεῖται τινος, ἢ κατηγορεῖται αὐτοῦ καθ' αὐτὸ ἢ κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ τὰ δηλοῦντα ἀναφορὰν πρὸς τὴν κτίσιν οὐ κατηγοροῦνται τοῦ Θεοῦ καθ' αὐτά· τὰ γὰρ τοιαῦτα κατηγορήματα ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεὶ κατηγοροῦνται, ἀλλ' οὐδ' αὖ κατὰ συμβεβηκός, ἐφόσον μὴδὲν ἔστι συμβεβηκός ἐν τῷ Θεῷ, ὡς εἴρηται. Οὐδενὶ ἄρα τρόπῳ τὰ τοιαῦτα ἀναφορικά τοῦ Θεοῦ κατηγορεῖσθαι δύνανται.

Ἄλλ' ἐναντίον ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ἐν τῷ Περὶ τριάδος πέμπτῳ λεγόμενον, ὅτι ὁ δημιουργὸς ἀναφορικῶς λέγεται πρὸς τὰ δημιουργήματα, ὥσπερ ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον.

Ἀποκρίσις

Ῥητέον, ὅτι ἡ ἀναφορὰ ἐν τούτῳ διαφέρει τῆς ποσότητος. Ὅτι ἡ ποσότης καὶ ἡ ποιότης εἰσὶ τινὰ συμβεβηκότα ἐν ὑποκειμένῳ μένοντα· ἡ δὲ ἀναφορὰ οὐ δηλοῦται, ὡς ὁ Βοητίος φησιν ἐν τῷ Περὶ τριάδος, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ μένουσα, ἀλλ' ὡς ἐν μεταβάσει τινὶ πρὸς ἄλλο. Ὅθεν καὶ οἱ Πορετάριοι ἔφασαν τὰς ἀναφορὰς μὴ ἐνίσχυσθαι, ἀλλὰ παρυφεστάναι, ὅπερ ἀμηγέτη ἀληθές ἐστίν, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δέδεικται. Ὁ δὲ ἀποδίδοται τινι ὡς ἀπ' αὐτοῦ εἰς ἄλλο προϊόν, οὐ ποιεῖ σύνθεσιν μετ' αὐτοῦ,

ὥσπερ οὐδὲ ἡ ἐνέργεια μετὰ τοῦ ἐνεργοῦντος, ὅταν ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὸ γινόμενον θεωρῇται· καὶ διατοῦτο ἀποδείκνυσιν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς Φυσικῆς, ὅτι εἷς τι οὐ δύναται εἶναι κίνησις ἄνευ τινὸς μεταβολῆς τοῦ φερομένου εἰς τὸ ἕτερον. Δύναται δὲ ἀναφορὰ εἶναι καὶ ἐκ μόνης τῆς τοῦ ἐτέρου μεταβολῆς, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ φαίνεται, ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις κατὰ τὴν ἐνέργειαν, εἰμὴ μεταφορικῶς καὶ καταχρηστικῶς, ὥσπερ μεταβάλλειν φαμέν τὸ ἐξ ἐκχειρίας εἰς τὸ ἐνεργεῖν προσελθόν, ὅπερ οὐκ ἂν εἴη, εἰ ἡ ἀναφορὰ ἢ ἡ ἐνέργεια ἐδηλοῦτο, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ μένον. Ἐντεῦθεν τοίνυν φαίνεται, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ τὸν λόγον τῆς ἀπλότητός τινος, τὸ πλῆθος τῶν ἀναφορῶν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα· μᾶλλον μὲν οὖν ὅσον ἀπλούστερόν ἐστι, τοσοῦτον πλείους εἰσὶ πρὸς αὐτὸ ἀναφοραί· ὅσον γὰρ τί ἐστιν ἀπλούστερον, τοσοῦτον αὐτοῦ ἡ δύναμις ἤττον ὀρίζεται. Ὅθεν πρὸς πλείω ἑαυτὸ ἐκτείνει κατ' αἰτίαν· καὶ διατοῦτο ἐν τῷ Περὶ αἰτιῶν βιβλίῳ λέγεται, ὅτι πᾶσα δύναμις ἐνιαία πλεῖόν ἐστιν ἀπειρος ἢ ἡ πολλαπλασιαζομένη. Δεῖ δὲ νοεῖσθαι τινὰς ἀναφορὰς τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, οὐ μόνον τὴν τῆς προόδου καθὸ τὰ ἡργμένα ἀνίσχουσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ἐτερότητος ἀναφορὰν. Δεῖ γὰρ τὴν αἰτίαν διακρίνεσθαι τοῦ αἰτιατοῦ, ἐφόσον μὴδὲν ἐστιν αἰτία ἑαυτοῦ· καὶ διατοῦτο πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ Θεοῦ ἀπλότητα, ἔπεται ἀπείρους σχέσεις ἢ ἀναφορὰς εἶναι αὐτοῦ καὶ τῶν ὄντων, καθὸ διάφορα προάγει αὐτοῦ ἀποτελέσματα· ἀμυγέπη μέντοι αὐτῷ ἀφομοιούμενα.

Πρὸς τὸ πρῶτον οὖν ῥητέον, ὅτι ἐκεῖνα τὰ ἀναφορικὰ ἅμα εἰσὶν ἀληθῆ, ὅσα τῷ ἴσῳ λόγῳ πρὸς ἄλληλα ἀναφέρεται· ὅσα δηλονότι ἡρτῇται ἀλλήλων πραγματικῶς, ὥσπερ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα καὶ ὁ κύριος πρὸς τὸν δούλον, καὶ τὸ διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ. Ἐκεῖνα δὲ τὰ ἀναφορικὰ, ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἀναφορᾶς ἐξ ἑκατέρου μέρους, οὐκ εἰσὶν ἅμα ἀληθῆ, ἀλλὰ τὸ ἕτερόν ἐστι πρότερον φύσει, ὡς ὁ Φιλόσοφος φησι Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητοῦ, καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐπιστητοῦ· καὶ οὕτω φαίνεται ἀνάγκη μὴ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ τὴν κτίσιν ὁμοῦ ἀληθῆ, ἐφόσον μὴ ἔστιν ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἀναφορᾶς ἐξ ἑκατέρου μέρους. Οὐ μὴν ἄλλ' οὐδὲ ἐν ἐκείνοις τοῖς ἀναφορικοῖς, ἃ ἐστὶν ἅμα ἀληθῆ, ἔστιν ἀναγκαῖον εἶναι τὰς οὐσίας αὐτῶν φύσει ὁμοῦ, ἀλλὰ τὰς ἀναφορὰς μόνον.

Πρὸς τὸ δεύτερον ῥητέον, ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ παράθεσις, ὧν ἐστιν ἀναφορὰ πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ μόνον ἐκείνων, ὧν ἐστὶν ἀναφορὰ κατὰ μίαν ποσότητα ἢ ποιότητα· ὡς ἐκ τούτου δύνασθαι λέγεσθαι μείζον ἢ κρείττον τὸ ἕτερον τοῦ ἐτέρου, ἢ λευκότερον ἢ τι τοιούτων. Αἱ δὲ τῶν ἐτεροτήτων ἀναφοραί καὶ τῶν ὅσαι εἰσὶ διαφόρων γενῶν, δύνανται πρὸς ἀλλήλας ἀναφέρεσθαι· τὰ γὰρ ἐτερογενῆ εἰσὶ πρὸς ἄλληλα διάφορα. Οὐ μὴν ἄλλ' εἰ καὶ ὁ Θεὸς μὴ ἐστὶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει μετὰ τῶν κτισμάτων ὡς περιεχόμενος ὑπὸ γένους, ἔστιν ὅμως ἐν πᾶσι τοῖς γένεσιν ὡς γενάρχης· κἀντεῦθεν φαίνεται εἶναι τινὰ ἀναφορὰν ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ποιήμασιν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἡργμένοις καὶ ταῖς ἀρχαῖς.

Πρὸς τὸ τρίτον ῥητέον, ὅτι οὐ δεῖ τὰ ὑποκείμενα τῶν ἀναφορῶν εἶναι ὁμογενῆ, ἀλλὰ μόνον αὐτὰς τὰς ἀναφορὰς, ὡς φαίνεται ἐν τούτῳ, ὅφασιν τὴν ποσότητα, ἕτερον εἶναι τῆς ποιότητος· καίτοι, καθάπερ εἴρηται, οὐκ ἔστιν ὁ αὐτὸς λόγος περὶ Θεοῦ καὶ δημιουργημάτων, ὥσπερ ἐν τοῖς οὐσιν ἐν διαφόροις γένεσιν οὐδενὶ τρόπῳ πρὸς ἄλληλα συντεταγμένοις.

Πρὸς τὸ τέταρτον ῥητέον,¹ ὅτι ἡ τῶν ἐναντίων ἀντίθεσις οὐ θεωρεῖται ἐν τῷ Θεῷ, ἐφόσον τὸ ἐν τῶν ἐναντίων θεωρεῖται ὡς ἤττον ἀγαθὸν τῇ πρὸς τὸ ἕτερον παραθέσει, ὥσπερ τὸ μέλαν πρὸς τὸ λευκόν· διὸ καὶ ἐπεὶ μὴ ἔστι τι μᾶλλον καὶ ἤττον ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἡ τῶν ἐναντίων ἔστιν ἀντίθεσις. Ἡ δὲ τῶν κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν ἀντίθεσις οὐ λέγεται εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἐφόσον ἡ στέρησις ἔστιν ἔνδεια τοῦ πεφυκότος καὶ οὐ πέφυκε καὶ ὅτε πέφυκεν· οἷον τὸ νωδόν. Οὐ γὰρ ἡ χεὶρ νωδὸς λέγεται, ἀλλ' ἡ σταγὼν, καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν ὀδόντας μὴ ἔχουσα. Οὐ γὰρ πρότερον λέγεται νωδός. Ἐν δὲ τῷ Θεῷ οὐδεμία ἔστιν ἔνδεια τοῦ πεφυκότος· διὸ οὐδὲ στέρησις. Τὴν δὲ πρὸς τι ἀντίθεσιν καὶ τὴν τῆς ἀποφάσεως καὶ καταφάσεως οὐδὲν καλύει εὐρίσκεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ μὴ μόνον ἐνδέχεται πᾶν τὸ μὴ ὂν εἶναι λέγειν καὶ τὸ ὂν μὴ εἶναι, ἀλλ' ἔστι καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι λέγειν· καὶ τὸ ὂν εἶναι οὐδὲν καλύει τὸ τε ὂν καταφάσκειν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μὴ ὂν ἀποφάσκειν, οἷον τοῦ πατρὸς ἀποφάσκειν τὸ υἱὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πατήρ. Ταυτὸν γὰρ ἔστι τὸ πατήρ τῷ οὐχ υἱὸς καὶ τὸ υἱὸς τῷ οὐ πατήρ. Διὸ καὶ ὁ Αὐγουστίνος τὴν ἐκπόρευσιν οὐ γέννησιν φησι, καὶ τὴν γέννησιν οὐκ ἐκπόρευσιν· διὸ οὐδὲ τὴν τῶν πρὸς τι ἀντίθεσιν καλύει εὐρίσκεσθαι ἐν τῷ Θεῷ, ἐφόσον καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀντιθέσει περιέχεται, ἡ τῆς ἀντιφάσεως ἀντίθεσις χωρὶς τοῦ δηλοῦν τι ἤττον καὶ μᾶλλον ὡς ἐν τοῖς ἐναντίοις, ἢ ἔνδειαν τοῦ πεφυκότος καὶ οὐ πέφυκε καὶ ὅτε, ὥσπερ ἐν τῇ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν ἀντιθέσει, ἀλλὰ μόνον τὴν τοῦ ἐτέρου ἐν τῷ αὐτῷ θέσιν, τοῦ ἐτέρου ἐν τῷ αὐτῷ ἀπόφασιν· οἷον τὴν τοῦ πατρὸς ἐν τῷ πατρὶ θέσιν, ἀπόφασιν τοῦ υἱοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ· καὶ ἀντιστρόφως.

Πρὸς τὸ πέμπτον ῥητέον, ὅτι καθόσον τὸ γίνεσθαι κυρίως ἔστι μεταβάλλειν, οὐκ ἔστι τὴν ἀναφορὰν γίνεσθαι εἰμὴ κατὰ συμβεβηκός· εἴτουν μεταβάλλοντος τούτου, ᾧ ἔπεται ἡ ἀναφορά, καὶ οὕτως οὐδὲ γίνεσθαι. Τὸ γὰρ σῶμα μεταβάλλον κατὰ τὴν ποσότητα γίνεται ἴσον, οὐχ ὅτι ἡ μεταβολὴ καθ' αὐτὴν σκοπεῖ τὴν ἰσότητα, ἀλλ' ὅτι κατὰ συμβεβηκός ἔχει πρὸς αὐτήν· καὶ ὅμως οὐκ ἀνάγκη πρὸς τὸ ἀναφορὰν τινα περὶ τινος λέγεσθαι μεταβολὴν τινα ἐν αὐτῷ γίνεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖ γενέσθαι μεταβολὴν ἐν τινι τῶν ἄκρων· αἰτία γὰρ σχέσεως ἐν τισὶ δυσὶν ἔστι τι ἐνερειδόμενον ἀμφοτέροις. Ὅθεν ἐξ ὁτουδήπου ἂν μέρους γένηται μεταβολὴ τοῦ τῆς σχέσεως αἰτίου, ἀναιρεῖται ἡ σχέσις ἢ ἐν ἀμφοτέροις οὔσα· καὶ διατοῦτο ἡ δὴ ἐν τῇ κτίσει γίνεται τις μεταβολή, ἀναφορὰ τις ἐπὶ Θεοῦ ἄρχεται λέγεσθαι· ὅθεν αὐτὸς οὐ δύναται λέγεσθαι γεγεννημένος ἢ μεταβεβλημένος εἰμὴ μεταφορικῶς· ὅτι ἔοικε γεγεννημένῳ, ἐφόσον περὶ αὐτοῦ τι ἐκ νέου λέγεται καὶ οὕτω φαμέν· „Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν“.

Πρὸς τὸ ἕκτον ῥητέον, ὅτι αἱ τοιαῦται ἀναφοραί, ἐπειδὴν περὶ Θεοῦ ἄρξωνται λέγεσθαι διὰ τὴν ἐν τῇ κτίσει γεγεννημένην μεταβολὴν, φαίνεται αἰτία διατί περὶ αὐτοῦ λέγονται ἐκ τοῦ μέρους οὔσαι τῆς κτίσεως καὶ κατὰ συμβεβηκός ἐν αὐτῷ θεωρούμεναι. Οὐκ εἰσι τοίνυν τοιοῦτο συμβεβηκός, ὅπερ ἂν ἐν αὐτῷ εἴη, ὡς ὁ Αὐγουστίνος φησιν, ἀλλὰ τι ἔξω αὐτοῦ ὑπάρχον, ὃ πρὸς αὐτὸν κατὰ συμβεβηκός λέγεται. Οὐ γὰρ ἡρηται τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν κτισμάτων, ὥσπερ οὐδὲ τὸ εἶναι τοῦ οἰκοδόμου

¹⁾ In margine legitur: ὅλον τὸ Δ'ον |ἀνάγνωθι εἰς τὸ| περὶ δυνάμεως

ῥηται τῆς οἰκίας· ὅθεν καθάπερ συμβέβηκε τῷ οἰκοδόμῳ τὸ τὴν οἰκίαν εἶναι, οὕτω συμβέβηκε καὶ τῷ Θεῷ τὸ τὴν κτίσιν εἶναι· πᾶν γὰρ φαμεν κατὰ συμβεβηχός, οὗ ἄνευ τι εἶναι δύναται.

Κεφ. Ζ'. "Ὅτι αἱ ἀναφοραὶ αἱ οὕσαι ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κτίσμασιν εἰσὶ πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασι

α'. Πότερον δὲ αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ αἱ οὕσαι ἐν τοῖς κτίσμασι καὶ τῷ Θεῷ εἰσὶ πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασι; καὶ δοκεῖ μὴ. Εὐρίσκονται γὰρ τινες ἀναφοραὶ, ἐν αἷς ἐξ οὐδενὸς μέρους ἡ ἀναφορὰ πραγματικῶς τίθησιν τι, ὥσπερ ὁ Ἀβικενός φησι περὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς οὐσῆς τοῦ ὄντος πρὸς τὸ μὴ ὄν. Οὐδένα δὲ μᾶλλον διεστήκασιν ἀλλήλων τῇ ὁδῷ τῶν ἀναφορῶν, ὡς ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ὄντα. Οὐδὲν ἄρα αὕτη ἡ ἀναφορὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τίθησι πραγματικῶς.

β'. "Ἐτι πᾶν ἀποφάσκειν δεῖ, ᾧ ἔπεται πρόοδος ἐπ' ἄπειρον. Ἀλλ' εἰ ἐν τῇ κτίσει ἔστι τις ἀναφορὰ πρὸς τὸν Θεὸν πραγματικῇ, ἔσται ἡ πρόοδος ἐπ' ἄπειρον· ἡ γὰρ ἀναφορὰ ἐκείνη ἔσται τι κτιστόν, εἰ ἔστι πρᾶγμα, καὶ οὕτως ἔσται ἄλλη αὐτῆς ἀναφορὰ πρὸς τὸν Θεὸν τῷ ἴσῳ λόγῳ, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. Οὐ θετέον τοίνυν εἶναι ἐν τῇ κτίσει ἀναφορὰν τινα πραγματικὴν πρὸς τὸν Θεόν.

γ'. "Ἐτι οὐδὲν ἀναφέρεται, εἰμὴ πρὸς ὠρισμένον τι καὶ ἓν, ὡς λέγεται ἐν τῷ Δ' τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. "Ὅθεν τὸ διπλάσιον οὐκ ἀναφέρεται πρὸς ὅτιον, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἥμισυ· καὶ ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱόν· καὶ οὕτω περὶ τῶν ἄλλων. Δεῖ τοίνυν κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἀναφερομένων εἶναι τὴν διαφορὰν τῶν πρὸς ᾧ ἡ ἀναφορὰ γίνεται. Ὁ δὲ Θεός ἐστιν ἐν ἀπλοῦν ὄν· οὐκ ἄρα δεῖ πάντων τῶν ὄντων ἀναφορὰν γίνεσθαι πρὸς αὐτὸν πραγματικὴν.

δ'. "Ἐτι κατὰ τοῦτο ἡ κτίσις ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν, καθὼ πρόεισιν ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κτίσις πρόεισιν ἀπ' αὐτοῦ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Κατ' αὐτὴν ἄρα τὴν αὐτῆς οὐσίαν ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν, καὶ οὐ κατὰ τινα ἀναφορὰν ἐπιγιγνομένην.

ε'. "Ἐτι ἡ ἀναφορὰ ἔστι τι μέσον μεταξὺ τῶν ἄκρων τῶν ἀναφορικῶν, ἀλλ' οὐχ οἷόν τε εἶναι τι μέσον πραγματικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων ἀμέσως παρὰ Θεοῦ γεγονότων. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἄρα ἀναφορὰ οὐκ ἔστι τι πρᾶγμα ἐν τῇ κτίσει.

στ'. "Ἐτι ὁ Φιλόσοφος φησιν ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά, ὅτι εἰ πάντα τὰ φαινόμενα εἶη ἀληθῆ, καὶ τὰ πράγματα εἴπετ' ἂν τῇ δόξῃ ἡμῶν καὶ τῇ αἰσθήσει. Συμβαίνει δὲ πάντα τὰ ὄντα ἔπεσθαι τῇ δόξῃ ἢ τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δημιουργοῦ. Τὰ δημιουργήματα ἄρα πάντα οὐσιωδῶς ἀναφέρονται πρὸς τὸν Θεόν, καὶ οὐ κατὰ τινα ἀναφορὰν ἐνισχημένην.

ζ'. "Ἐτι μεῖζόν ἐστι διάστημα τῆς κτίσεως πρὸς τὸν Θεὸν ἢ ἐνὸς κτίσματος πρὸς ἄλλο. Οὐκ ἔστι δὲ ἡ ἀναφορὰ ἐνὸς κτίσματος πρὸς ἄλλο πραγματικῇ, ὡς δοκεῖ. Ἐφόσον γὰρ ἡ ἀναφορὰ μὴ ἔστιν οὐσία, ἔστι συμβεβηχός· καὶ οὕτως ἐνυπάρχει ὑποκειμένῳ ὡς μὴ δύνασθαι ἀποφάσεσθαι αὐτοῦ χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου μεταβολῆς, οὗ τουναντίον εἴρηται ἐν

τοὺς ἄνω περὶ ἀναφορᾶς. Οὐκ ἄρα ἔστι τι πρᾶγμα ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφορὰ τῶν ὄντων.

γ'. Ἐτι, ὥσπερ τὸ κτιστὸν οὐ διενήνοχεν ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος ἐπ' ἄπειρον, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄπειρον διέστηκεν. Ἀλλ' ἐν τῷ κτιστῷ ὄντι καὶ ἀπλῶς μὴ ὄντι οὐκ ἔστι τις πραγματικὴ ἀναφορά, ὥς ὁ Ἀβίκωνός φησιν· οὐδ' ἄρα ἐν τῷ κτιστῷ ὄντι καὶ ἀκτίστω ὄντι.

α'. Ἀλλ' ἐναντίον ἔστι τὸ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου λεγόμενον ἐν τῷ Περὶ τριάδος πέμπτῳ, ὅτι ἡνίκα χρονικῶς ἄρχεται λέγεσθαι ὁ Θεός, ὁ πρότερον οὐκ ἐλέγετο, φανερόν ἀναφορικῶς λεγεσθαι, οὐ μὴν κατὰ συμβεβηκὸς ἐγγίνεται τι αὐτῷ· οὐδὲ γὰρ αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ συμβεβηκένα τι νοεῖται, ἀλλὰ τῇ κτίσει· διὸ καὶ τινικαῦτα τὸν Θεὸν καταφυγὴν ἡμῶν γίνεσθαι φαμεν, ἡνίκα ἡμεῖς εἰς αὐτὸν καταφεύγομεν.

β'. Ἐτι πᾶν, ὃ ἀναφέρεται πρὸς τι κατὰ τὴν αὐτοῦ μεταβολήν, πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς αὐτό. Ἀλλ' ἡ κτίσις ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτῆς μεταβολήν· πραγματικῶς ἄρα ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν.

Ἀποκρίσις

Ῥητέον, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφορά ἔστι τι πρᾶγμα ἐν τῇ κτίσει, οὐ πρὸς ἐναργῇ παράστασιν εἰδέναι ἄξιον, ὅτι καθάπερ φησὶν ὁ Ὑπομνηματιστὴς ἐν τῷ Ια'ῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά, ἡ ἀναφορά ἔχει ἀμυδροτέρον τὸ εἶναι παρὰ τὰς ἄλλας κατηγορίας. Διατοῦτο καὶ τινες ᾤθησαν αὐτὴν εἶναι ἐκ τῶν δευτέρων νοητῶν. Τὰ γὰρ πρῶτα νοητὰ εἰσὶ πράγματα ἔξω τῆς ψυχῆς, εἰς ἃ πρῶτα νοῶν φέρεται ὁ νοῦς. Δεύτερα δὲ νοητὰ λέγονται αἱ ἐπίνοιαι ἐπόμεναι τῷ τρόπῳ τοῦ νοεῖν ταῦτα γὰρ ὁ νοῦς δευτέρως νοεῖ, ἐφόσον ἐπάνεισιν εἰς ἑαυτόν, νοῶν ἑαυτὸν νοεῖν, καὶ τὸν τρόπον ᾧ νοεῖ. Κατὰ ταύτην τοίνυν τὴν δόξαν ἔψεται τὴν ἀναφορὰν μὴ εἶναι ἐν τοῖς ἔξω τῆς ψυχῆς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ νῷ, ὥσπερ ἡ τοῦ γένους καὶ εἰδους ἐπίνοια καὶ τῶν διαφορῶν. Τοῦτο δὲ οὐχ οἷόν τε εἶναι· οὐδεμία γὰρ κατηγορία ἔστι τι εἰμὴ πρᾶγμα ἔξω τῆς ψυχῆς· τὸ γὰρ ἐπινοία ὃν ἀντιδιαίρεται πρὸς τὸ ὃν τὸ διαιρούμενον κατὰ τὰς δέκα κατηγορίας, ὥς φαίνεται ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. Εἰ τοίνυν ἡ ἀναφορά μὴ εἴη ἐν τοῖς ἔξω τῆς ψυχῆς πράγμασιν, οὐκ ἂν ἐτίθετο εἰς ἐν τι γένος κατηγορίας.

Ἐτι ἡ τελειότης τοῦ ἀγαθοῦ τῶν ἔξω τῆς ψυχῆς πραγμάτων οὐ μόνον θεωρεῖται κατὰ τι ἀπολελυμένον ἐνυπάρχον τοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἐνὸς πράγματος πρὸς ἄλλο, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ τάξει τῶν μερῶν τοῦ στρατοῦ τὸ ἀγαθὸν τοῦ στρατοῦ συνέστηκε. Ταύτη γὰρ τῇ τάξει παραβάλλει ὁ Φιλόσοφος τὴν τάξιν τοῦ παντός ἐν τῷ Ια'ῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. Δεῖ τοίνυν ἐν αὐτοῖς τοῖς οὖσιν εἶναι τινα τάξιν. Αὕτη δὲ ἡ τάξις ἀναφορά τίς ἐστίν· ὅθεν ἐν αὐτοῖς τοῖς οὖσι δεῖ τινὰς εἶναι ἀναφοράς, καθ' ἃς ἐν πρὸς ἄλλο τέτακται. Τέτακται δὲ ἐν πρὸς ἄλλο ἢ κατὰ ποσότητα ἢ κατὰ τὴν ποιητικὴν δύναμιν ἢ παθητικὴν. Ἐκ τούτων γὰρ μόνον θεωρεῖται, τίς ἀναφορά ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πράγματι μετρεῖται γὰρ τι οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἐν ἑαυτῷ ποσότητος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς· τῇ ποιητικῇ τε δυνάμει τι δρᾷ εἰς ἄλλο, καὶ τῇ παθητικῇ πάσχει ὑπ' ἄλλου. Τῇ οὐσίᾳ δὲ καὶ τῇ ποιότητι τέτακται τι πρὸς ἑαυτό,

οὐ μέντοιγε πρὸς ἄλλο, εἰμὴ κατὰ συμβεβηκός, καθὼς ἡ ποιότης ἢ τὸ εἶδος τὸ οὐσιῶδες ἢ ἡ ὕλη ἔχει λόγον δυνάμεως ποιητικῆς ἢ παθητικῆς καὶ καθὼς ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται λόγος τις ποσότητος, ἢ δὴ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ ποιεῖ τὸ αὐτό, καὶ τὸ ἐν τῷ ποιῶ ποιεῖ τὸ ὅμοιον. Καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ πλῆθος ἐν τοῖς αὐτοῖς· ποιεῖ τὸ ἀνόμοιον καὶ τὸ ἕτερον· καὶ τὸ πρὸς τι, καθὼς τι μᾶλλον ἢ ἥττον λέγεται λευκόν· οὕτω γὰρ τι ἐτέρου λευκότερον λέγεται. Καὶ διατοῦτο ὁ Φιλόσοφος φησιν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ τὰ εἶδη τῆς ἀναφορᾶς ἀποδιδούς, τινὰς μὲν ἴσχειν τὴν αἰτίαν ἀπὸ τῆς ποιότητος, τινὰς δὲ ἀπὸ τῆς ποσότητος, τινὰς δὲ ἐκ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ πάθους. Οὕτω τοίνυν τὰ ἔχοντα τάξιν πρὸς τι πρᾶγμα ἀνάγκη πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς αὐτό· καὶ εἶναι τι πρᾶγμα ἐν αὐτοῖς τὴν ἀναφορὰν. Πάντα δὲ τὰ κτίσματα τέτακται πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὡς πρὸς ἀρχὴν καὶ ὡς πρὸς τέλος. Ἡ γὰρ τάξις τῶν μερῶν τοῦ παντὸς πρὸς ἀλλήλα ἐστὶ διὰ τὴν τάξιν ὅλου τοῦ παντὸς πρὸς τὸν Θεόν, ὥσπερ ἡ τάξις ἢ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ στρατοῦ ἐστὶ διὰ τὴν τάξιν τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ὡς φαίνεται ἐν τῷ Ια'ῳ τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ. Ὅθεν ἀνάγκη τὰ κτίσματα πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ αὐτὴν τὴν ἀναφορὰν εἶναι τι πρᾶγμα ἐν τοῖς κτίσμασι.

Πρὸς τὸ α'ὸν οὖν ῥητέον, ὅτι τις ἀναφορὰ ἐστὶν ἐν τοῖς κτίσμασι πρὸς ἄλλα, ἥτις ἐν οὐδετέρῳ τῶν ἄκρων τίθησιν τι πρᾶγμα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ διὰ τὴν τῶν κτισμάτων διάστασιν, ἀλλ' ὅτι ἐκείνη ἡ ἀναφορὰ οὐ θεωρεῖται κατὰ τινὰ τάξιν οὖσαν ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἐν τῷ νῷ, ὥσπερ τοῦ γένους καὶ τοῦ εἵδους, ὅπερ οὐκ ἐστὶ λέγειν ἐν τῇ τάξει τῶν ὄντων πρὸς τὸν Θεόν.

Πρὸς τὸ β'ὸν ῥητέον, ὅτι αἱ ἀναφοραὶ αὐταὶ οὐκ ἀναφέρονται πρὸς τι ἄλλη ἀναφορὰ, ἀλλὰ κατ' αὐτάς· οὐ γὰρ εἰσιν αὐτὴ ἡ οὐσία αἱ ἀναφοραί, ἀλλ' ἐν οὐσίᾳ διὸ καὶ οὐκ ἐστὶν ὅμοιον περὶ τε τῶν ἀπλῶς οὐσιῶν καὶ περὶ τῶν ἐν οὐσίᾳ. Ὅθεν οὐδὲ ἐπ' ἄπειρον ἡ πρόοδος πρόεισι.

Πρὸς τὸ γ'ὸν ῥητέον, ὅτι ὁ Φιλόσοφος ἐκεῖ συμπεραίνει, εἰ πάντα ἀναφέρεται πρὸς τὸ ἄριστον, δεῖν ἄπειρον εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀορίστου· καὶ ταύτῃ πρὸς τὸ ἄπειρον τῷ εἶδει μὴδὲν κωλύειν ἄπειρα ἀναφέρεσθαι. Τοιοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, ἐφόσον ἡ τελειότης τῆς αὐτοῦ οὐσίας πρὸς οὐδὲν ὠρισταί γένος, ὡς προεῖρηται· καὶ διατοῦτο οὐδὲν προσίσταται ἄπειρα δημιουργήματα πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι.

Πρὸς τὸ δ'ὸν ῥητέον, ὅτι ἡ κτίσις ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν, ὥσπερ κατ' αἰτίαν ἀναφορᾶς· κατὰ δὲ αὐτὴν τὴν ἀναφορὰν εἰδικῶς· ὥσπερ τι λέγεται ὅμοιον κατὰ τὴν ποιότητα κατ' αἰτίαν, κατὰ δὲ τὴν λευκότητα εἰδικῶς. Ἐκ τούτου γὰρ ἡ κτίσις ὁμοία προσαγορεύεται.

Πρὸς τὸ ε'ὸν ῥητέον, ὅτι τῆς κτίσεως λεγομένης ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προῖεναι ἀπαγορεύεται αἰτία μέση δημιουργοῦσα· οὐ μὴν ἀποκλείεται αἰτία μέση ἀναφορᾶς.

Πρὸς τὸ ἕκτον ῥητέον, ὅτι τὰ κτίσματα ἔπονται τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει, ὥσπερ τὰ ἀποτελέσματα τῇ ἑαυτῶν αἰτίᾳ, οὐχ ὡς ἰδίῳ λόγῳ τοῦ εἶναι, ὡς ταύτῃ μὴδὲν ἄλλο εἶναι τὴν κτίσιν εἶναι ἢ τὸ γινώσκεισθαι ὑπὸ Θεοῦ. Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ ἐτίθεσαν οἱ λέγοντες, εἰ πάντα τὰ φαινόμενά ἐστιν ἀληθῆ, πάντα ἐπείσθαι τῇ δόξῃ καὶ τῇ αἰσθήσει, ὡς τοῦθ' ὑπάρχειν ἐκάστω τὸ εἶναι τὸ ἥδη αἰσθῆσαι ὑποπίπτειν καὶ δοξάζεσθαι.

Πρὸς τὸ ζ' ὀν ῥητέον, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ ἢ οὐδὲν ἐστὶν εἰμὴ τάξις ἐνὸς πρὸς ἄλλο ἢ ἄλλο ἔχει εἶναι, ἐφόσον ἐστὶ συμβεβηκός, καὶ ἄλλο, ἐφόσον ἐστὶν ἀναφορὰ ἢ τάξις. Ἐφόσον μὲν γὰρ ἐστὶ συμβεβηκός, ἔχει τὸ εἶναι ἐν ὑποκειμένῳ, οὐ μὴν ἐφόσον ἐστὶν ἀναφορὰ ἢ τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πρὸς ἄλλο εἶναι, ὡς ἂν εἰς ἄλλο μεταβαῖνον, καὶ ἀμηγέπη τῷ ἀναφερομένῳ πράγματι παρυφεστώς· καὶ οὕτως ἡ ἀναφορὰ ἔστι τι πρᾶγμα ἐνισχημένον, εἰ καὶ μὴ ἐκ τοῦ μέρους, ὃ ἐστὶν ἀναφορὰ, ὥσπερ καὶ ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ θεωρεῖσθαι ὡς ἀπὸ τοῦ ποιούντος οὐκ ἔστιν ἐν τινι. Ἐφόσον δὲ ἐστὶ συμβεβηκός, θεωρεῖται ὡς ἐν ὑποκειμένῳ τῷ ἐνεργοῦντι. Καὶ διατοῦτο οὐδὲν προσίσταται τὸ τοιοῦτο συμβεβηκός ἀποφάσκεσθαι ἄνευ μεταβολῆς τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν· οὐ γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐστίν, ἥ δὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ τῷ ὑποκειμένῳ, ἀλλ' ἡ μέτεισιν εἰς ἄλλο, οὗ ἀναιρεθέντος ὁ λόγος τούτου τοῦ συμβεβηκότητος ἀναιρεῖται ὅσον πρὸς τὴν ἐνέργειαν, μένει δὲ ὅσον πρὸς τὴν αἰτίαν· ὥσπερ καὶ τῆς ὕλης ὑφαιρεθείσης ἀναιρεῖται ἡ θερμάνσις, μένει δὲ ἡ αἰτία τῆς θερμάνσεως.

Πρὸς τὸ ὀγδοὸν ῥητέον, ὅτι τὸ ὄν τὸ κτιστὸν οὐκ ἔχει τάξιν αἰτίας πρὸς τὸ μὴ ὄν· πρὸς δὲ τὸ ἄκτιστον ὄν ἔχει τάξιν αἰτίας, καὶ διατοῦτο οὐκ ἔστιν ὅμοιον.

Κεφ. Η'. Ὅτι οὐκ ἀναφέρεται πραγματικῶς ὁ Θεὸς πρὸς τὴν κτίσιν

Περὶ μὲν οὖν τοῦ τὴν κτίσιν πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς τὸν Θεὸν εἰρηται· πότερον δὲ καὶ ὁ Θεὸς πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὴν κτίσιν οὕτως ὥστε αὐτὴν τὴν ἀναφορὰν εἶναι τι ἐν τῷ Θεῷ πρᾶγμα, ζητήσαι ἄξιον· καὶ δοκεῖ ταῦτη.

α'. Τὸ γὰρ κινεῖν πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὸ κινούμενον. ὅθεν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ τίθησι τὴν ἀναφορὰν τοῦ κινούντος καὶ κινουμένου ὡς εἶδη τῆς τοῦ πρὸς τὴν κατηγορίας. Ἄλλ' ὁ Θεὸς παραβάλλεται πρὸς τὴν κτίσιν ὡς κινεῖ πρὸς κινούμενον. πραγματικῶς ἄρα ἀναφέρεται πρὸς τὴν κτίσιν. Ἄλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι ὁ Θεὸς κινεῖ τὴν κτίσιν ἄνευ μεταβολῆς ἑαυτοῦ. καὶ διατοῦτο οὐ πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς αὐτήν.

β'. Ἀλλὰ τουναντίον, τὸ ἐν τῶν ἀναφορικῶς ἀντικειμένων οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ θάτερον λέγεσθαι ἐν αὐτῷ· οὐδὲ γὰρ διατοῦτο ἔστι τι διπλάσιον, ὅτι ἐστὶ καὶ ἡμῖς· οὐδὲ διατοῦτό ἐστιν ὁ Θεὸς πατὴρ, ὅτι ἐστὶ καὶ υἱός. Εἰ τοίνυν τὸ κινεῖν καὶ τὸ κινούμενον ἀναφορικῶς λέγεται, οὐ διατοῦτο ἡ ἀναφορὰ τοῦ κινούντος ἐστὶν ἐν τινι, ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ· ἡ ἀναφορὰ τοῦ κινουμένου. Τὸ ἄρα μὴ κινεῖσθαι τὸν Θεὸν οὐκ ἐμποδὼν γίνεται μὴ ἀναφορικῶς λέγεσθαι ὡς κινεῖντα πρὸς κινούμενον.

γ'. Ἐτι ὥσπερ ὁ πατὴρ δίδωσι τὸ εἶναι τῷ υἱῷ, οὕτως ὁ ποιητὴς δίδωσι τὸ εἶναι τοῖς ποιήμασιν. Ἄλλ' ὁ πατὴρ πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὸν υἱόν, καὶ ὁ ποιητὴς ἄρα πρὸς τὰ ποιήματα.

δ'. Ἐτι τὰ ἰδίως λεγόμενα περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ μεταφορικῶς πράγματι δηλούμενον τιθέασιν ἐν τῷ Θεῷ. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι μέμνηται Διονύσιος καὶ τοῦ Κυρίου ὀνόματος. Πράγματι ἄρα δηλούμενον

διὰ τοῦ Κύριος ὀνόματος πραγματικῶς ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ· τοῦτο δέ ἐστιν ἀναφορά πρὸς τὴν κτίσιν. Εἰσὶν ἄρα αἱ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφοραὶ τοῦ Θεοῦ πράγματα ἐν αὐτῷ.

ε'. "Ετι ἡ ἐπιστήμη πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὸν ἐπιστάμενον, ὡς φαίνεται ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. "Αλλ' ὁ Θεὸς παραβάλλεται πρὸς τὰ κτιστὰ ὡς ὁ ἐπιστάμενος πρὸς τὰ ἐπιστητά. "Εν τῷ Θεῷ ἄρα ἐστὶ τις ἀναφορά πρὸς τὴν κτίσιν πραγματική.

στ'. "Ετι τὸ αἰετὶ κινούμενον ἔχει ἀναφορὰν πραγματικὴν πρὸς τὸ αἰετὶ κινοῦν. "Αλλ' ἡ θέλησις παραβάλλεται πρὸς τὸ θελητὸν ὡς κινούμενον πρὸς κινοῦν· κινεῖ γὰρ τὴν ὁρεξίν τὸ ὁρεκτόν, ὡς λέγεται ἐν τῷ Ια'ω τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά. "Επεὶ οὖν ὁ Θεὸς θέλει τὰ ὄντα εἶναι, πάντα γὰρ ὅσα ἡθέλησεν ἐποίησεν, δοκεῖ πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς τὴν κτίσιν.

ζ'. "Ετι, εἰ ὁ Θεὸς πρὸς τὰ κτίσματα μὴ ἀναφέρεται πραγματικῶς, οὐ δοκεῖ εἶναι ἄλλος λόγος, εἰμὴ ὅτι τῶν ποιημάτων οὐκ ἤρτηται, καὶ ὅτι τὰ κτίσματα υπερβάλλει. "Αλλὰ καὶ τὰ οὐράνια σώματα οὐκ ἤρτηται τῶν στοιχειωδῶν σωμάτων· καὶ ταῦτα μονονουχὶ κατὰ πᾶσαν ἀναλογίαν υπερβάλλει. Κατὰ τοῦτο τοίνυν ἔψεται μηδεμίαν ἀναφορὰν εἶναι τῶν μετεώρων σωμάτων πρὸς τὰ ὑποβεβηκότα.

η'. "Ετι πᾶσα παρονομασία ἐστὶν ἀπὸ εἰδους· τὸ δὲ εἶδος ἐστὶ τι ἐνυπάρχον τῷ οὐ ἐστὶν εἶδος. "Επεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς παρονομάζεται ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορῶν, δοκεῖ τι ταύτας εἶναι τὰς ἀναφορὰς ἐν τῷ Θεῷ.

θ'. "Ετι ἡ ἀναλογία ἐστὶ τις λόγος πραγματικός, ὥσπερ τὸ διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ. Δοκεῖ δὲ τις ἀναλογία τοῦ Θεοῦ εἶναι πρὸς τὴν κτίσιν· ἐν γὰρ τῷ κινοῦντι καὶ κινουμένῳ ἀνάγκη εἶναι τινα ἀναλογίαν. Δοκεῖ ἄρα ὁ Θεὸς πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς τὴν κτίσιν.

ι'. "Ετι, ἐπεὶ τὰ νοήματά ἐστιν ὁμοιότητες τῶν πραγμάτων καὶ αἱ φωναὶ εἰσι σύμβολα τῶν νοημάτων, ὡς ὁ Φιλόσοφος φησιν ἐν τῷ α'ω τοῦ Περι ἔρμηνείας, ἄλλην ἔχει ταῦτα τάξιν παρὰ τοῖς διδασκάλοις καὶ ἄλλην παρὰ τοῖς μαθηταῖς. "Ο μὲν γὰρ διδάσκαλος ἄρχεται ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ἀφ' ὧν τὴν ἐπιστήμην ἀναιρεῖται εἰς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν, οὗ τὰ νοήματα αἱ φωναὶ αὐτοῦ δηλοῦσιν. "Ο δὲ μαθητὴς ἄρχεται ἀπὸ τῶν φωνῶν, δι' ὧν εἰς τὰ νοήματα ἀφικνεῖται, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὴν τῶν πραγμάτων κατάληψιν ἔρχεται. Δεῖ δὲ τὰ περὶ τῶν ἀναφορῶν λεγόμενα ἀπὸ τίνος διδασκάλου πρότερον ληφθῆναι· ἐν τῷ Θεῷ ἄρα τὰ τοιαῦτα ἀναφορικά ὀνόματα εἰκότως νοημάτων σύμβολά ἐστι, καὶ τὰ νοήματα ταῦτα πραγμάτων εἰκόνες· καὶ οὕτω δοκεῖ τὰς τοιαύτας ἀναφορὰς εἶναι πράγματα ἐν τῷ Θεῷ.

ια'. "Ετι τὰ τοιαῦτα ἀναφορικά, ἃ περὶ Θεοῦ λέγονται ἐκ χρόνου ἢ εἰσιν ἀναφορικά κατὰ τὸ εἶναι ἢ κατὰ τὸ λέγεσθαι ἐν οὐδενὶ τῶν ἄκρων τι τιθέντα πραγματικῶς. Τοῦτο δὲ ἐστὶ ψεῦδος κατὰ τὰ προειρημένα. Αἱ γὰρ τῆς κτίσεως πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφοραὶ πραγματικῶς εἰσιν ἐν τῇ κτίσει· λείπεται ἄρα εἶναι ἀναφορικά κατὰ τὸ εἶναι· καὶ ταύτῃ δοκεῖ ἐν ἀμφιότερος τοῖς ἄκροις τιθέναι τι πραγματικῶς.

ιβ'. "Ετι τοῦτό ἐστιν ἡ φύσις τῶν ἀναφορικῶν, ὅτι τιθεμένου τοῦ ἐνὸς τίθεται τὸ ἄλλο, καὶ τοῦ ἐνὸς ἀναιρουμένου ἀναιρεῖται τὸ ἄλλο. Εἰ τοίνυν ἐν τῇ κτίσει ἐστὶ τις ἀναφορά πραγματική, δεῖ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ἀναφορὰν πραγματικὴν πρὸς τὴν κτίσιν.

α'. Ἀλλ' ἐναντίον ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου λεγόμενον ἐν τῷ Περὶ τριάδος εἴω, φανερόν τὸν Κύριον ἀναφορικῶς λέγεσθαι κατὰ τι συμβεβηκὸς τοῦ πρὸς δὲ Κύριος ἀρχεῖται λέγεσθαι ἀναφορικῶς. Δοκεῖ ἄρα ταύτης τὰς ἀναφοράς λέγεσθαι περὶ Θεοῦ οὐ κατὰ τι δὲ ἐν αὐτῷ ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ τι ὅπερ ἔξω αὐτοῦ ἐστίν. Καὶ οὕτως οὐδὲν αὐτῷ πραγματικῶς τίθησιν ἡ ἀναφορά.

β'. Ἐτι, ὥσπερ τὸ ἐπιστητόν ἐστι μέτρον τῆς ἐπιστήμης, οὕτως ὁ Θεὸς ἐστὶ μέτρον πάντων τῶν ὄντων, ὡς ὁ Ὑπομνηματιστής φησιν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά. Ἀλλὰ τὸ ἐπιστητόν οὐκ ἀναφέρεται πρὸς τὴν ἐπιστήμην διὰ τινος ἐν αὐτῷ πραγματικῆς ἀναφορᾶς, ἀλλὰ μᾶλλον αὕτη ἡ ἀναφορά τῆς ἐπιστήμης ἔχει πραγματικῶς πρὸς τὸ ἐπιστητόν, ὡς φαίνεται διὰ τοῦ Φιλοσόφου ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά. Δοκεῖ ἄρα μὴδὲ τὸν Θεὸν λέγεσθαι ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κτίσιν διὰ τινος ἀναφορὰν πραγματικῶς οὐσαν ἐν αὐτῷ.

γ'. Ἐτι ὁ θεὸς Διονύσιος φησιν ἐν τῷ ἰ' κεφαλαίῳ τῷ Περὶ θείων ὀνομάτων, „Ἐν τοῖς αἰτίοις καὶ αἰτιατοῖς οὐ λαμβάνομεν τὴν ἀναφορὰν τῆς ὁμοιότητος· τὸ γὰρ ἀποτέλεσμα ὁμοιον τῇ αἰτίᾳ, οὐ μὴν τὸ ἀνάπαλιν“. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος δοκεῖ περὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς ὁμοιότητος καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀναφορῶν· δοκεῖ ἄρα μὴδ' ὅσον πρὸς τὰς ἄλλας ἀναφορὰς γίνεσθαι τὴν ἀναστροφὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίσιν, ὡς ἐπεὶ ἡ κτίσις πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸν Θεὸν πραγματικῶς ἀναφέρεσθαι πρὸς τὴν κτίσιν.

Ἀπόκρισις

Ῥητέον, ὅτι αἱ ἀναφοραὶ αἱ λεγόμεναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν κτίσιν οὐκ εἰσιν πραγματικῶς ἐν αὐτῷ, οὐ πρὸς ἀπόδειξιν ἐπιστητέον ἂν εἴη, ὅτι ἐπεὶ ἡ ἀναφορὰ συνέστηκεν ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς πράγματος πρὸς ἄλλο ὡς εἴρηται τάξει, ἐν ἐκείνοις μόνον ἀμοιβαία πραγματικὴ ἀναφορὰ εὐρίσκεται, ἐν οἷς ἐξ ἀμφοτέρου μέρους ὁ αὐτὸς ἐστὶ λόγος τῆς τάξεως τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἕτερον, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν πάσαις ταῖς ἀναφοραῖς ταῖς ἐπομέναις ταῖς ποσότησιν. Ἐπειδὴν γὰρ ὁ λόγος τοῦ ποσοῦ κατὰ ἀφαίρεσιν ἀπὸ παντὸς αἰσθητοῦ θεωρῆται, τοῦ αὐτοῦ ἐστὶ λόγου τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐν πᾶσι τοῖς φυσικοῖς σώμασι θεωρουμένου· καὶ δι' ἴσου λόγου, ἐπειδὴν τὸ ἐν τῶν ἐχόντων τὴν ποσότητα πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἕτερον πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς αὐτό, ἔχῃ δὲ ἀπλῶς μία ποσότης πρὸς τὴν ἄλλην κατὰ τὸν λόγον τοῦ μέτρου καὶ μετρητοῦ, καὶ τοῦ ὅλου καὶ τοῦ μέρους, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ὅσα ἔπεται τῇ ποσότητι. Ἐν ταῖς ἀναφοραῖς δὲ ταῖς ἐπομέναις ταῖς ἐνεργείαις καὶ τοῖς πάθεσιν ἢ τῇ ποιητικῇ δύνامي καὶ τῇ παθητικῇ ἐστὶν αἰεὶ τάξις ἀμοιβαία ἐξ ἐκαστοῦ μέρους. Δεῖ γὰρ αἰεὶ τὸ ἔχον λόγον πάσχοντος καὶ κινουμένου ἢ αἰτιατοῦ, τάξιν ἔχειν πρὸς τὸ κινεῖν καὶ ποιεῖν, ἐφόσον τὸ ἀποτέλεσμα αἰεὶ ἀπὸ τῆς αἰτίας ἴσχει τὴν τελειότητα καὶ αὐτῆς ἡρτηται· ὅθεν τάττεται πρὸς αὐτὴν ὡς ἰδιον τελειωτικόν. Τὰ τοιαῦτα δὲ καὶ κινεῖν καὶ αἰετὰ αἰτία ἐνίοτε ἔχει τάξιν πρὸς τὰ πάσχοντα καὶ κινούμενα καὶ αἰτιατά, ἐφόσον δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ ἐντιθεμένῃ τῷ ἀποτελέσματι τελειώσει καὶ κινήσει καὶ πάθει, θεωρεῖται τι ἀγαθόν, καὶ τελειότης τοῦ κινεῖν καὶ ποιεῖν, ὥσπερ μάλιστα φαίνεται ἐν τοῖς συνωνύμως ποιοῦσιν, ἃ τῇ

ἐνεργεία τοῦ ἰδίου εἶδους τὴν ὁμοιότητα ἑαυτῶν τοῖς ἀποτελέσμασιν ἐν-
τιθέασιν. Καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἀτίδιον τὸ εἶναι τοῦ ἰδίου εἶδους κατὰ
τὸ ἐγχαυρῶν συντηροῦσιν. Ὅτι τε φαίνεται τὸ αὐτὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις,
ὅσα κινούμενα κινεῖ, ἃ δρῶσι κατ' αἰτίαν. Ἡ φύσις γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς ἑαυ-
τῆς κινήσεως τέτακται πρὸς τὸ προάγειν ἀποτελέσματα. Ὅμοιος τε ἐν πᾶ-
σιν οἷς ἀγαθὸν ὀτιοῦν πρόβεισι τῆς αἰτίας ἀπὸ τοῦ ἀποτελέσματος. Εἰσὶ δὲ
ἐνια, πρὸς ἃ ἄλλα μὲν τέτακται, οὐκ ἀνάπαλιν δὲ αὐτὰ πρὸς ἐκεῖνα· εἰσὶ
γὰρ πάντῃ ἕξω τοῦ γένους ἐκείνου τῶν ἐνεργειῶν ἢ τῶν δυνάμεων, αἷς
ἐπεται ἡ τοιαύτη τάξις, ὥσπερ φαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀναφέρεται πρὸς
τὸ ἐπιστητὸν· τὸ γὰρ ἐπιστάμενον διὰ τῆς νοερῆς ἐνεργείας ἔχει τάξιν πρὸς
τὸ ἐπιστητὸν πρᾶγμα, ὅπερ ἐστὶν ἕξω τῆς ψυχῆς. Αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα τὸ
τῆς ψυχῆς ἕξω πάντῃ οὐ θίγεται ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας· ἡ γὰρ ἐνέρ-
γεια τοῦ νοῦ οὐ πρόβεισιν εἰς τὸ μεταβάλλειν τὴν ἕξωθεν φύσιν. Ὅθεν καὶ
αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ τῆς ψυχῆς ἕξω πάντῃ ἐστὶν ἕξω τοῦ γένους τοῦ νοη-
τοῦ· καὶ διατοῦτο ἡ ἀναφορὰ ἡ ἐπομένη τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ νοῦ οὐ δύναται
εἶναι ἐν τῷ ἐπιστητῷ. Καὶ ὁμοιος δὲ λόγος ἐστὶ περὶ τε αἰσθήσεως καὶ αἰ-
σθητοῦ· ἡ γὰρ αἰσθησις μεταβάλλει τὸ ὄργανον ἐν τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· καὶ
διατοῦτο ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ αἰσθητὸν, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα τὰ φυσικῶς
ποιοῦντα πρὸς τὰ πάσχοντα ἀπ' αὐτῶν. Ἡ ἀλλοίωσις δὲ τοῦ ὄργανου τε-
λειοῖ τὴν αἰσθησιν εἰς τὸ ἐνεργεῖν, ἀλλὰ τελειοῦται διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς
αἰσθητικῆς δυνάμεως, ἥς τὸ ἕξω τῆς ψυχῆς πάντῃ ἐστὶν ἀπείρατον. Ὅμοι-
ως ὁ ἄνθρωπος παραβάλλεται πρὸς τὴν κίονα ὡς δεξιὸς τῷ λόγῳ τῆς κινή-
τικῆς δυνάμεως τῆς οὔσης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καθ' ἣν προσήκει αὐτῷ τὸ δε-
ξιὸν καὶ ἀριστερόν, τὸ ἐμπροσθεν καὶ ὀπισθεν, τὸ ἄνω καὶ κάτω. Διατοῦ-
το καὶ αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ ἐν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τῷ ζῷον ἀναφοραὶ
πραγματικαὶ εἰσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ κίονι τῇ τοιαύτης δυνάμεως στερομένη·
ὥς δὲ καὶ τὸ νόμισμα ἐστὶν ἕξω τοῦ γένους ἐκείνης τῆς ἐνεργείας, δι' ἣς
γίνεται τίμημα, ἥτις ἐστὶν ἡ συμφώνησις τινῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος
τέ ἐστὶν ἕξω τοῦ γένους τῶν κατὰ τέχνην ἐνεργειῶν, δι' ὧν αὐτῷ εἰκὼν
γίνεται· καὶ διατοῦτο οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἔχει πραγματικὴν ἀναφορὰν πρὸς
τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, οὔτε τὸ νόμισμα τίμημα γινόμενον πρὸς τὸ ὄνιον.
Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς οὐκ ἐνεργεῖ διὰ μέσης ἐνεργείας, ἡ νοοῖτο ἂν ἀπ'
αὐτοῦ προΐουσα καὶ εἰς τὴν κτίσιν περατουμένη, εἰ καὶ ἡ Θεία Γραφή ἐκ
τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ Θεοῦ διαλεγομένη τοιαῦτά τινα ἀποδίδωσιν αὐτῷ,
ὥσπερ καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ ἄλλα ἅττα τοιαῦτε περιτίθῃσιν, ἀλλ' ἡ
ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ, ὡς δέδεικται ἐν τοῖς προειρημένοις
τέτταρσι βιβλίοις· καὶ ὅτι ποτὲ δὲ ἐστὶν ἐν αὐτῇ ἐστὶν ἕξω τοῦ εἶναι τοῦ
κτιστοῦ, δι' οὗ ἡ κτίσις ἀναφέρεται πρὸς τὸν Θεόν. Οὐτ' αὖ ἀγχιθὸν τι
προσγίνεται τῷ δημιουργῷ ἐκ τῆς τῶν δημιουργημάτων παραγωγῆς· ὅθεν
ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια μάλιστα ἐστὶν ἐλευθεριωτάτη, ὡς καὶ ὁ Ἀβικένος φησι·
φαίνεται τε μὴ κινεῖσθαι κατὰ τὸ ἐνεργεῖν· καὶ γὰρ ἄνευ πάντῃ τῆς αὐ-
τοῦ μεταβολῆς ποιεῖ τὰ μεταβλητά, διατοῦτο λοιπὸν μὴ εἶναι τινα ἀνα-
φορὰν αὐτοῦ πραγματικὴν πρὸς τὰ ὄντα, εἰ καὶ ἐστὶ τις τοιαύτη πρὸς
αὐτὸν ἀναφορὰ τῶν ὄντων, ὥσπερ ἀποτελέσματος πρὸς αἰτίαν. Ἐν τούτῳ
δὲ ἀπολιμπάνεται τῆς ὁρθῆς ἀποδείξεως ὁ Ἀβικένος, ὅτι ἠθέλησεν ἀπο-
δεικνύειν μὴ εἶναι ἀναφορὰν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίσιν, διὰ τὸ μὴ εἶναι
σῶμα. Ἐπεὶ γὰρ μὴ ἐστὶ σῶμα, οὐκ ἔχει ἀναφορὰν οὔτε πρὸς χρόνον οὔ-

τε πρὸς τόπον· ἐνενόησε γὰρ μόνην τὴν ἀναφορὰν τὴν ἐπομένην τῇ ποσότητι· οὐ μὴν τὴν ἐπομένην τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῷ πάθει.

Πρὸς τὸ πρῶτον οὖν ῥητέον, ὅτι τὸ κινεῖν καὶ ποιοῦν τὸ φυσικὸν κινεῖ καὶ ποιεῖ ποιήσει καὶ ἐνεργείᾳ μέσῃ, ἥτις ἐστὶ μεταξὺ τοῦ κινεῖντος καὶ κινουμένου, καὶ ποιούντος καὶ πάσχοντος· ὅθεν ἀνάγκη ἐν τούτῳ γοῦν τῷ μέσῳ συνιέναι τὸ ποιοῦν καὶ πάσχειν, καὶ κινεῖν καὶ κινούμενον. Καὶ οὕτω τὸ ποιοῦν, ἐφόσον ἐστὶ ποιοῦν, οὐκ ἔστιν ἀλλότριον τοῦ γένους τοῦ πάσχοντος, ἐφόσον ἐστὶ πάσχειν. Ὅθεν ἐκατέρωθεν ἐστὶ πραγματικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἕτερον καὶ μάλιστα, ἐφόσον αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἡ μέσῃ ἐστὶ τις τελειότης τοῦ ποιούντος ἰδίᾳ, καὶ κατὰ τὸ εἶκος τοῦτο, πρὸς ὃ περαίνεται ἡ ἐνέργεια, ἔστιν ἀγαθὸν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἐν τῷ Θεῷ οὐ συμβαίνει, ὡς εἴρηται· καὶ διατοῦτο οὐκ ἔστιν ὅμοιον.

Πρὸς τὸ β' ὄν ῥητέον, ὅτι τὸ τὸ κινεῖν κινεῖσθαι οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ τὴν ἀναφορὰν τοῦ κινουμένου εἶναι ἐν αὐτῷ πραγματικῶς, ἀλλὰ σημειόν τι. Ἐκ γὰρ τούτου φαίνεται πίπτειν εἰς τὸ τοῦ κινουμένου γένος ἀμυγῆπῃ, ἐκ τοῦ καὶ αὐτὸ κινούμενον κινεῖν, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι αὐτὸ τοῦτο, ὃ κινεῖται, ἔστι· τι ἀγαθὸν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ πρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἰδίας κινήσεως τάττεται.

Πρὸς τὸ τρίτον ῥητέον, ὅτι ὁ πατὴρ δίδωσι τῷ υἱῷ τοῦ ἰδίου γένους, ἐφόσον ἐστὶ συνώνυμον ἐνεργοῦν· οὐ μὴν τὸ τοιοῦτον εἶναι δίδωσιν ὁ Θεὸς τῇ κτίσει, καὶ διατοῦτο οὐκ ἔστιν ὅμοιον.

Πρὸς τὸ δ' ὄν ῥητέον, ὅτι το Κύριος ὄνομα τρία περιέχει ἐν ἑαυτῷ· δηλονότι τὴν δύναμιν τὴν συμπιέζουσιν τοὺς ὑποτεταγμένους, τὴν πρὸς τοὺς ὑπηκόους τάξιν τὴν ἐπομένην τῇ τοιαύτῃ δυνάμει καὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς τάξεως τῶν ὑπηκόων πρὸς τὸν Κύριον. Ἐν γὰρ τῷ ἐνὶ ἀναφορικῷ περιέχεται ὁ νοῦς τοῦ ἐτέρου ἀναφορικοῦ· φυλάσσεται τοίνυν ἡ σημασία τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ Θεῷ, ὅσον πρὸς τὸ ἄ' ὄν καὶ τρίτον, οὐχ ὅσον δὲ πρὸς τὸ δεύτερον. Ὅθεν ὁ Ἀμβρόσιος φησιν, ὅτι τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ Κύριος, ἔστιν ὄνομα ἀξίας. Καὶ ὁ Βοήτιος φησιν, ὅτι ἡ κυριότης ἐστὶν ἀξία τις, ἥ ὁ δοῦλος συμπιέζεται.

Πρὸς τὸ ε' ὄν ῥητέον, ὅτι ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ ἄλλως παραβάλλεται πρὸς τὰ ὄντα ἢ ἡμέτερα. Ἡ μὲν γὰρ γνώσις τοῦ Θεοῦ παραβάλλεται πρὸς τὰ ὄντα ὥσπερ αἰτία καὶ μέτρον· τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ ὄντα, οἷα ὁ Θεὸς τῇ αὐτοῦ ἐπιστήμῃ ἑτάξεν· αὐτὰ δὲ τὰ ὄντα εἰσὶν αἰτία καὶ μέτρον τῆς ἡμετέρας γνώσεως. Ὅθεν, ὥσπερ ἡ ἡμέτερα ἐπιστήμη πραγματικῶς ἀναφέρεται πρὸς τὰ ὄντα, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν, οὕτω τὰ ὄντα ἀναφέρονται πραγματικῶς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ ῥητέον, ὅτι ὁ Θεὸς νοεῖ τὰ ὄντα νοῶν ἑαυτόν· ὅθεν ἡ ἀναφορὰ τῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης ἀναφέρεται πρὸς τὴν αὐτοῦ οὐσίαν, καὶ οὐ πρὸς τὰ ὄντα.

Πρὸς τὸ ἕκτον ῥητέον, ὅτι τὸ κινεῖν ὀρεκτόν ἐστὶ τέλος τῆς ὀρέξεως· τὰ δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐ κινεῖται τὴν ὀρεξιν, εἰμὴ τῷ λόγῳ τοῦ τέλους. Τὸ τέλος δὲ τῆς θείας θελήσεως οὐκ ἔστι τι παρὰ τὴν θείαν θέλησιν, ὥσπερ κινεῖν πρὸς κινούμενον.

Πρὸς τὸ ζ' ὄν ῥητέον, ὅτι τὰ οὐράνια σώματα ἀναφέρονται πραγματικῶς πρὸς τὰ ὑποβεβηκότα κατὰ τὰς ἀναφορὰς τὰς ἐπομένας τῇ ποσότητι διὰ τὸ εἶναι τὸν αὐτὸν λόγον τῆς ποσότητος ἐν ἀμφοτέροις· καὶ αὐθις ὅσον πρὸς τὰς ἀναφορὰς τὰς ἐπομένας τῇ ποιητικῇ ἢ παθητικῇ

δυνάμει· κινουῖσι γὰρ κινούμενα διὰ μέσης ἐνεργείας, ἥτις οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία αὐτῶν. Ἔτι τε θεωρεῖται τι ἀγαθὸν αὐτῶν, ἐφόσον εἰσὶν αἰτία τῶν ὑποβεηκότων.

Πρὸς τὸ ἦ' ὀν ῥητέον, ὅτι τοῦτο, ἀφ' οὗ τι παρονομάζεται οὐκ ἀνάγκη αἰε εἶναι εἶδος κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν· ἀλλ' ἄρκεῖ δηλοῦσθαι κατὰ τὸν τοῦ πράγματος τρόπον τῷ τῶν πραγματικῶν ἔθει· παρονομάζεται γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἐνδύματος καὶ ἀπ' ἄλλων τινῶν τοιούτων, ἃ μὴ ἔστιν εἶδη πραγματικῶς.

Πρὸς τὸ θ' ὀν ῥητέον, ὅτι ἡ ἀναλογία νοοῖτο τις ὠρισμένη ὑπερβολή, οὐδεμία ἔστιν ἀναλογία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων· εἰ δὲ διὰ τῆς ἀναλογίας νοοῖτο σχέσις μόνη, οὕτω φαίνεται εἶναι τι ἀναλογία ἐν τῷ δημιουργῷ καὶ τοῖς δημιουργήμασιν· ἐν τοῖς δημιουργήμασι μὲν πραγματικῶς, ἐν τῷ δημιουργῷ δὲ οὐ.

Πρὸς τὸ ι' ὀν ῥητέον, ὅτι εἰ καὶ ὁ διδάσκαλος ἄρχεται ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ὅμως ἄλλω τρόπῳ λαμβάνονται τὰ νοήματα τῶν πραγμάτων ἐν τῇ τοῦ διδασκάλου διανοίᾳ ἢ ἔστιν ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει. Ἐκαστον γὰρ λαμβάνεται ἐν ἄλλῳ κατὰ τὸν τοῦ δεχομένου τρόπον· φαίνεται γὰρ τὰ νοήματα εἶναι ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ διδασκάλου ἀύλως· τὰ δὲ πράγματα ἐν ὕλῃ.

Πρὸς τὸ ια' ὀν ῥητέον, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη τῶν ἀναφορῶν κατὰ τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι οὐδὲν δρᾷ πρὸς τὸ εἶναι τὴν ἀναφορὰν πραγματικὴν· τινὰ γὰρ εἰσὶν ἀναφορικὰ κατὰ τὸ εἶναι, ἃ μὴ ἔστι πράγματα, ὥσπερ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν ἐν τῇ κίονι· καὶ τινὰ εἰσὶν ἀναφορικὰ κατὰ τὸ λέγεσθαι, ἃ μέντοιγε παρέχονται ἀναφορὰς πραγματικὰς, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς αἰσθήσεως. Λέγονται γὰρ ἀναφορικὰ κατὰ τὸ εἶναι, ἥνικα εἰσὶν ὀνόματα ἐπικείμενα πρὸς τὸ δηλοῦν αὐτάς· τὰς ἀναφορὰς· ἀναφορικὰ δὲ κατὰ τὸ λέγεσθαι, ἥνικα εἰσὶν ὀνόματα ἐπικείμενα πρὸς τὸ δηλοῦν ποιότητας ἢ τι τοιοῦτον προηγουμένως, ᾧ ἔπονται αἱ ἀναφοραί· οὐ μὴν ὅσον πρὸς τοῦτο διαφέρει, πότερόν εἰσιν αἱ ἀναφοραὶ πραγματικαὶ ἢ λόγῳ μόνον.

Πρὸς δὲ τὸ τελευταῖον ῥητέον, ὅτι εἰ καὶ τοῦ ἐνὸς τιθεμένου τῶν ἀναφορικῶν τίθεται τὸ ἄλλο, οὐκ ἀνάγκη ὅμως τῷ αὐτῷ τρόπῳ τίθεσθαι ἀμφοτέρω· ἀλλ' ἄρκεῖ τὸ εἶναι τιθέναι πραγματικῶς, τὸ δ' ἄλλο λόγῳ μόνον.

Κεφ. Θ'. Ὅτι αὐταὶ αἱ ἐκ χρόνου ἀναφοραὶ λόγῳ εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ

α'. Πρὸς δὲ τούτῳ ζητητέον, ἄρα αὗται αἱ ἐκ χρόνου ἀναφοραὶ λόγῳ γοῦν εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ; καὶ δοκεῖ μὴ· ὁ γὰρ λόγος, ᾧ μὴδὲν ἀποκρίνεται πρᾶγμα, ἔστιν ἔωλος καὶ κενός, ὡς φησὶν ὁ Βοήτιος. Ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἀναφοραὶ οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ πραγματικῶς, ὡς προαποδεδεικται· εἰσὶν ἄρα διακενῆς ἐν τῷ Θεῷ· ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἄτοπον, λείπεται μὴδὲ κατὰ τὸν λόγον εἶναι.

β'. Ἔτι τὰ κατὰ τὸν λόγον μόνον ὄντα οὐκ ἀποδίδονται τοῖς πράγμασιν, εἰμὴ καθὼ εἰσὶν ἐν τῷ νῷ, ὥσπερ τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος· ἀλλ' αἱ τοιαῦται χρονικαὶ ἀναφοραὶ οὐκ ἀποδίδονται τῷ Θεῷ, καθὼ εἰσὶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ νῷ μόνον. Οὕτω γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ τὸ λεγόμενον, ὅτι ὁ

Θεός ἐστι Κύριος ἢ κριτής, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς νοεῖται τῶν ὄντων προστά-
ναι, καὶ ὅτι τῶν καταξίαν ἐκάστοις ἐστὶ νομεύς, ὃ φαίνεται εἶναι ψεῦδος.
Αἱ τοιαῦται ἄρα ἀναφοραὶ οὐκ εἰσιν ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὸν λόγον.

γ'. Ἐτι, τοῦτο τὸ ὄνομα, τὸ Κύριος, ἀναφορὰν σημαίνει, ἐφόσον
ἐστὶν ἀναφορικὸν κατὰ τὸ εἶναι. Ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐστὶ Κύριος κατὰ τὸν
λόγον μόνον· οὐδ' ἄρα αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ εἰσὶ κατὰ τὸν λόγον μόνον.

δ'. Ἐτι ὁ Θεὸς οὐδενὸς κτιστοῦ πράγματος ὄντος πω ἦν Κύριος
καὶ δημιουργός· οὐκ ἂν οὖν εἶεν αἱ κατὰ τὸν λόγον ἀναφοραὶ μηδενὸς
ὄντος τοῦ κτιστοῦ. Τὸ κύριος ἄρα καὶ δημιουργός οὐ παρέχονται ἀναφο-
ρὰς μόνον λόγου.

ε'. Ἐτι τοῦθ', ὅπερ ἐστὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον μόνον, οὐκ ἦν
ἐξ αἰῶνος· ἀλλὰ τινες ἀναφοραὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίσιν εἰσιν ἐξ αἰῶ-
νος, ὥσπερ ἡ πρόγνωσις, ὁ προορισμός καὶ τὰ τοιαῦτα. Αἱ τοιαῦται ἄρα
ἀναφοραὶ οὐκ εἰσιν ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὸν λόγον μόνον. Ἀλλὰ τουναντίον·
τὰ γὰρ ὀνόματα σημαίνουνσι τοὺς λόγους ἢ τὰ νοήματα, ὥς ἐν τοῖς προ-
οιμίοις εἴρηται τοῦ Περὶ ἐρμηνείας· συμβαίνει δὲ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἀνα-
φορικῶς λέγεσθαι. Δεῖ ἄρα ταύτας τὰς ἀναφορὰς κατὰ τὸν λόγον εἶναι

Ἀπόκρισις

Ῥητέον, ὅτι ὥσπερ ἡ πραγματικὴ ἀναφορὰ συνέστηκεν ἐν τῇ τοῦ
πράγματος πρὸς τὸ πρᾶγμα τάξει, οὕτως ἡ ἀναφορὰ τοῦ λόγου συνέστη-
κεν ἐν τῇ πρὸς τὰ νοήματα τάξει, ὅπερ διχῇ δύναται συμβαίνειν. Ἐνὶ
μὲν τρόπῳ, καθὼ αὕτη ἡ τάξις εὐρηται διὰ τοῦ νοῦ καὶ ἀποδίδοται τῷ
ἀναφορικῶς λεγομένῳ· καὶ αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ εἰσιν αἱ ἀποδιδόμεναι
διὰ τοῦ νοῦ τοῖς πράγμασι, καθὼ νοοῦνται, ὥσπερ ἡ ἀναφορὰ τοῦ γένους
καὶ τοῦ εἶδους· ταύτας γὰρ τὰς ἀναφορὰς ὁ λόγος εὕρισκε θεωρῶν τὴν
τάξιν τοῦ ἐν τῷ νῷ πρὸς τὰ ἔξω πράγματα, ἢ τὴν τάξιν τῶν νοημάτων
πρὸς ἄλληλα. Ἐτέρῳ τρόπῳ, καθὼ αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ ἔπονται τῷ τρό-
πῳ τοῦ νοεῖν. Ἐπειδὴν ὁ νοὺς νοῇ τι ἐν τάξει τῇ πρὸς ἄλλο, εἰ καὶ
ἐκείνην τὴν τάξιν ὁ νοὺς οὐχ εὕρισκε, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τινος ἀνάγκης
ἔπεται τῷ τοῦ νοεῖν τρόπῳ, καὶ ταύτας τὰς ἀναφορὰς οὐκ ἀποδίδωσιν ὁ
νοὺς τῷ νῷ, ἀλλ' αὐτόθεν ἔπεται αὐτῷ. Καὶ τοῦτο συμβαίνει, καθὼ τινα
μὴ ἔχοντα τάξιν τεταγμένως νοοῦνται, εἰ καὶ ὁ νοὺς νοεῖ αὐτὰ μὴ ἔχον-
τα τάξιν. Οὕτω γὰρ ἦν ἂν ἡπατημένος. Πρὸς δὲ τὸ ἔχειν τινὰ τάξιν δεῖ
ἐκάτερον εἶναι ὃν καὶ ἐκάτερον διακεκριμένον· τοῦτο γὰρ αὐτοῦ πρὸς
ἑαυτὸ οὐκ ἐστὶ τάξις, καὶ ἐκαστόν ἐστι τακτὸν πρὸς ἄλλο. Ἐνίστε δὲ ὁ
νοὺς λαμβάνει δύο τινὰ ὥς ὄντα, ὧν τὸ ἕτερον μόνον ἢ οὐδέτερόν ἐστιν
ὄν, ὥσπερ ὅταν λαμβάνῃ δύο μέλλοντα ἢ ἐν παρὸν καὶ ἄλλο μέλλον καὶ
νοῇ τὸ ἐν μετὰ τάξεως τῆς πρὸς ἄλλο λέγων εἶναι πρότερον τοῦ ἐτέρου.
Ὅθεν αὐταὶ αἱ ἀναφοραὶ εἰσὶ τοῦ λόγου μόνον, ὥς τῷ τοῦ νοεῖν τρόπῳ
ἐπόμεναι. Ἐνίστε δὲ λαμβάνει τὸ ἐν ὥς δύο καὶ νοεῖ αὐτὰ ὥς ἐν τάξει
τινί, ὥσπερ ὅταν λέγηται τι εἶναι ἑαυτῷ ταυτόν, οὕτως ἡ τοιαύτη ἀνα-
φορὰ ἐστὶ τοῦ λόγου μόνον. Ἐνίστε δὲ λαμβάνει δύο τινὰ ὥς τεταγμένα
πρὸς ἄλληλα, ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ μέση τάξις· μᾶλλον μὲν οὖν τὸ ἕτερον αὐ-
τῶν ἐστὶ τάξις κατὰ τὴν ὑπαρξιν, ὥσπερ ὅταν λέγῃ τὴν ἀναφορὰν συμ-
βεβηκέναι τῷ ὑποκειμένῳ. Ὅθεν ἡ τοιαύτη ἀναφορὰ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς

ὅτιοῦν ἄλλο ἔστι τοῦ λόγου μόνον. Ἐνίοτε δὲ λαμβάνει τι ἐν τάξει πρὸς ἕτερον, ἐφόσον ἐστὶ πέρας τῆς τάξεως τοῦ ἑτέρου πρὸς αὐτό, εἰ καὶ αὐτὸ μὴ τάττεται πρὸς ἕτερον, ὥσπερ λαμβάνει τὸ ἐπιστητὸν ὡς πέρας τῆς τάξεως τῆς ἐπιστήμης πρὸς αὐτό, καὶ ὥσπερ μετὰ τινος τάξεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστητοῦ ἀναφορικῶς δηλοῖ. Ἔστι τοίνυν καὶ ἡ τοιαύτη ἀναφορά τοῦ λόγου μόνον. Ὁμοίως τε ἔνια ὀνόματα ἀναφορικὰ τῷ Θεῷ ἀποδίδωσιν ὁ νοῦς ἡμῶν, ἐφόσον λαμβάνει τὸν Θεὸν ὡς πέρας τῶν ἀναφορῶν τῶν κτισμάτων πρὸς αὐτόν. Ὅθεν αὐταὶ αἱ ἀναφοραὶ εἰσι τοῦ λόγου μόνον.

Πρὸς τὸ πρῶτον οὖν ῥητέον, ὅτι ταῖς τοιαύταις ἀναφοραῖς ἀποκρίνεται τι ἐκ τοῦ μέρους τοῦ πράγματος· εἰτοῦν ἡ ἀναφορά τοῦ κτίσματος πρὸς τὸν Θεόν. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἐπιστητὸν λέγεται ἀναφορικῶς, οὐχ ὅτι αὐτὸ ἀναφέρεται πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀναφέρεται πρὸς αὐτά, ὡς περιέχεται ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς λέγεται ἀναφορικῶς διὰ τὸ τὴν κτίσιν ἀναφέρεσθαι πρὸς αὐτόν.

Πρὸς τὸ β' ὃν ῥητέον, ὅτι ὁ λόγος ἐκεῖνος πρόεισι περὶ ἐκείνων τῶν ἀναφορῶν τοῦ λόγου, αἱ τῷ λόγῳ εὐρηνται καὶ τοῖς ἐν τῷ νῷ πράγμασιν ἀποδίδονται. Οὐκ εἰσι δὲ τοιαῖδε αὐταὶ αἱ ἀναφοραὶ, ἀλλ' ἔπονται τῷ τρόπῳ τοῦ νοεῖν.

Πρὸς τὸ τρίτον ῥητέον, ὅτι ὥσπερ ἔστι τι πρᾶγμα ταυτὸ ἑαυτῷ κατὰ τὸ πρᾶγμα καὶ οὐ κατὰ τὸν λόγον μόνον, εἰ καὶ ἡ ἀναφορά ἐστὶ κατὰ τὸν λόγον μόνον διὰ τὸ τὴν τῆς ἀναφορᾶς αἰτίαν εἶναι πραγματικὴν, εἴτουν τὸ ἐν τῆς οὐσίας, ἣν ὁ λόγος ὑπὸ ἀναφορᾶς θεωρεῖ, οὕτως ἡ τοῦ συμπεῖζειν τοὺς ὑπηκόους ἐξουσία, ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ πραγματικῶς, ἣν ὁ νοῦς νοεῖ ἐν τῇ τάξει τῇ πρὸς τοὺς ὑπηκόους διὰ τὴν τάξιν τῶν ὑπηκόων πρὸς αὐτήν, καὶ διατοῦτο λέγεται τὸ Κύριος πραγματικῶς, εἰ καὶ ἡ ἀναφορά ἐστὶ κατὰ τὸν λόγον μόνον.

Τῷ αὐτῷ δὲ τρόπῳ φαίνεται Κύριος εἶναι μηδενὸς ὄντος νοῦ. Ὅθεν φαίνεται λύσις καὶ πρὸς τὸ δ' ὃν.

Πρὸς τὸ ε' ὃν ῥητέον, ὅτι ἡ ἀναφορά τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ κτίσματα οὐκ ἔστι πρῶτως καὶ καθ' αὐτὴν πρὸς αὐτά, ἀλλὰ πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ κτίστου, καθ' ἣν πάντα ὁ Θεὸς γινώσκει.